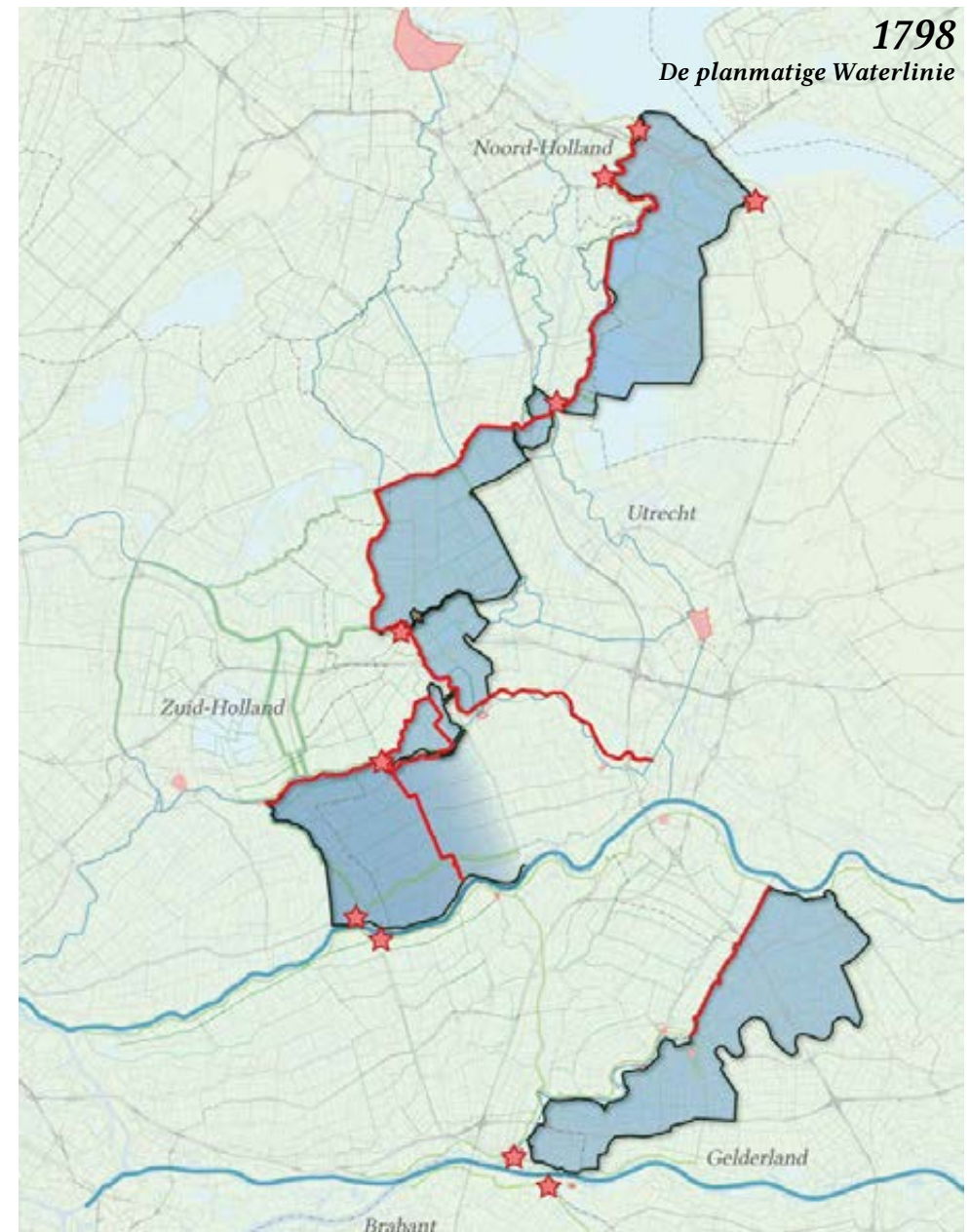
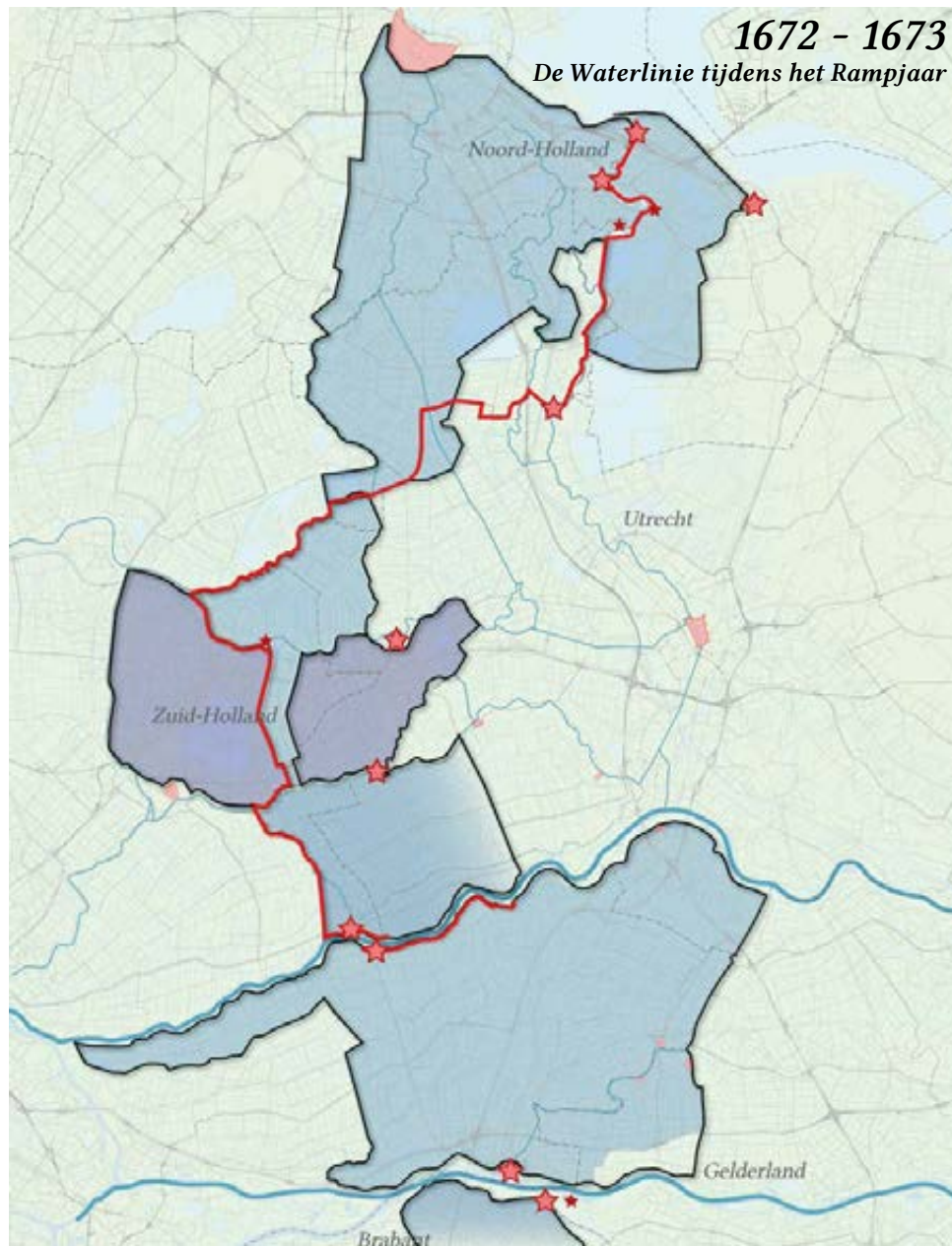

Kansenkaart voor de Oude Hollandse Waterlinie

In opdracht van provincies Utrecht en Zuid-Holland, 19 maart 2018

Samenhang met ‘Actualisatie gebiedsvisie Oude Hollandse Waterlinie’

LEESWIJZER

Dit document, Kansenkaart voor de Oude Hollandse Waterlinie hangt samen met de Actualisatie gebiedsvisie Oude Hollandse Waterlinie. De kansenkaart is bedoeld als inventarisatie en beoogt publieke en private partijen rond de Oude Hollandse Waterlinie, Nieuwe Hollandse Waterlinie en Stelling van Amsterdam te inspireren. Waar projecten al lopen zijn deze als zodanig benoemd.

DaF-architecten, 19 maart 2018

INHOUD:

UITGANGSPUNTEN VOOR PROJECTEN	3
LEGENDA BIJ KANSENKAARTEN	5
GEBIED: KOCKENGEN - VECHT NIEUWERSLUIS EN HINDERDAM	6
GEBIED: OUDE RIJN, WOERDENSE VERLAAT EN MEIJE	10
GEBIED: TUSSEN DE WIERICKES	14
GEBIED: DE IJssel TUSSEN GOUDA EN GOEJANVERWELLESLUIS	18
GEBIED: TUSSEN OUDEWATER, MONTFOORT EN WOERDEN	22
GEBIED: ROND VESTINGEN SCHOONHOVEN EN NIEUWPOORT	26
GEBIED: AMEIDE EN ZOUWBOEZEM	30
GEBIED: DE DIEFDIJK EN LINGE	34
GEBIED: GORINCHEM (VESTINGDRIEHOEK)	38
THEMATISCHE UITWERKINGEN	43
• STRATEGISCHE KNOOPPUNTEN	
• VAAR- EN WATERNETWERKEN	
• ONVERHARD WANDELEN	
• DE UITLEGGERS VAN DE OHW	
• MARKERINGEN	
• GELAAGDHEID WATERLINIES, OHW, NHW, SvA	
• VERDER ONDERZOEK NAAR DE OHW	

Het unieke cultuurlandschap van de Oude Hollandse Waterlinie is de basis van waaruit de kansen voor recreatie, toerisme, visualisatie en ontsluiting worden gedefinieerd. Op veel plekken is het cultuurlandschap van steden en ommelanden zoals dat ten tijde van de inwerkingstelling van de Waterlinie in 1672 nog goed leesbaar. De meer permanente strategische ingrepen in het landschap van 1740-45 en 1795-98 zijn op veel plaatsen nog in de verkaveling te herkennen. Langs de Vecht en de Linge, bij Vreeswijk en Gorinchem, overlapt de Oude Hollandse Waterlinie met de Nieuwe Waterlinie van na 1815. Daar is die oude laag van het strategisch landschap een nog onderbelichte historische laag.

Waar de vestingsteden de afgelopen jaren veel gedaan hebben aan de zichtbaarheid en bescherming van hun vestingen, is het nu tijd om aandacht te geven aan de stad-land verbindingen, waterwegen, kades en kommen. De Oude Hollandse Waterlinie kan als een rode draad van noord naar zuid uiteenlopende rivieren, polderlandschappen en steden ruimtelijk verbinden. Bovendien brengt de waterlinie erfgoed uit de Gouden Eeuw, Lieux de mémoires en waterrijke natuur samen onder één noemer. Met de voorgestelde projecten leggen we het zwaartepunt op de beleving van het landschap met daarin de 'lieux de memoires', de strategische elementen en de elementen van watermanagement. Daar waar veel water is, liggen natuur, natuurontwikkeling en waterrecreatie voor de hand. De Oude Hollandse Waterlinie overlapt zeer waardevolle natuurgebieden waar de bezoeker natuur en erfgoed in elkaars verlengde en in samenhang kan ervaren.

SLOW TOURISM EN KLEINE SCHAAL

Er zijn buiten de vestingsteden en de Wierikerschans geen grootschalige attracties in het gebied van de Oude Hollandse Waterlinie. De schansen, sluizen, dijken, rivieren en boezems zijn onderdeel van een kwetsbaar en fijnmazig landschap. Het lezen van dit landschap vraagt om tijd en geduld. De Oude Hollandse Waterlinie zou zich moeten richten op slow tourism, een groeiende internationale trend. Veel kleinschalige startpunten en een groot aanbod aan hoge kwaliteit wandel- fiets en vaarroutes moeten afgestemd worden op het draagvermogen van het landschap en het type ervaring. Parkeren en voorzieningen, startpunten van routes zullen klein, fijnmazig en van hoge kwaliteit moeten zijn.

- Bij de kwaliteitsverbetering van routes is het zoeken naar de goede combinatie van rust, landschap en erfgoed.
- Kleine parkeervoorzieningen (5-10 auto's).

TOEGANKELIJKHEID EN NETWERK

Een eenduidige en overzichtelijke toegang en communicatie die duidelijk maakt wat de bezoeker kan verwachten is bij dit fijnmazig en versnipperd aanbod onontbeerlijk. De huidige aanbieders, zoals de VVV's Zuid-Hollands Landschap, Routebureau Utrecht, www.rustpunt.nu, Struinen en Vorsen, Natuurmonumenten, verhuur van fietsen en boten, rederijen en horeca, werken reeds aan een betere ontsluiting van het gezamenlijke aanbod. Daarbij is het belangrijk om te komen tot:

- Het delen van informatie over routes, evenementen en attracties en aanbieden op digitale plekken die kunnen vermarkten: NDTC (landelijk), Stichting Groene Hart, Struinen en Vorsen (regionaal), Stichting Liniebreed Ondernemen, Natuurmonumenten (doelgroep), U-base en Utrecht Altijd (Utrechts deel).
- Markering langs de routes, startpunten (TOP's), informatie, parkeren middels een in het landschap en bij de huidige bewegwijzering passend element (geen overdaad aan teksten en borden).
- Verdieping en achtergrond middels website, cartografie, gidsen etc.
- Integreren van Oude Hollandse Waterlinie als historische laag in routes en verhalen in het gebied.

ONTBREKENDE SCHAKELS

De stakeholders onderzoeken waar nieuwe attractiepunten zouden kunnen komen. Het gaat daarbij om het behoud, het benutten en het zichtbaar maken van interessante elementen en bouwwerken op de defensielijn van de Oude Hollandse Waterlinie. Bij de definitieve keuze zal de waarde van het project als startpunt voor routes en de ruimtelijke kwaliteit bepalend zijn. Een schans in een industrieterrein heeft weinig potentie.

- Landschappelijke elementen van de OHW zoals schansen en kades.
- Behoud en herontwikkeling van gebouwen (molens, gemalen, watertorens) als uitzichtpunt, bezoekerscentrum en startpunt.
- Verbindingen tussen de vestingsteden en de omliggende polders, de schootsvelden en strategisch belangrijke ommelanden.

IMPLEMENTATIE PER PROVINCIE

- De provincie Zuid Holland heeft een aantal projecten op basis van de Gebiedsvisie OHW 2022 van Arcadis. Met behulp van de Actualisatie Visie Oude Hollandse Waterlinie, heeft de erfgoedtafel Oude Hollandse Waterlinie ook voor 2018 en verder nieuwe projecten vastgesteld.
- De provincie Utrecht zal deze kansen in en extern delen om te stimuleren dat de partijen in het gebied ermee aan de slag gaan. Utrecht hanteert als leidende thema's de drie kenmerken van de NHW: militaire werken, watermanagement en strategisch landschap.

Legenda bij de kansenkaart

Legenda OHW elementen

	<i>fort</i>
	<i>schans / fort enigszinds zichtbaar</i>
	<i>schans / fort verdwenen</i>
	<i>vestingstad</i>
	<i>stad</i>
	<i>kerk / kerk verwoest</i>
	<i>boerderij lint (historisch)</i>
	<i>inundatiesluis / dam</i>
	<i>inundatiegebied zomer 1672</i>
	<i>inundatiegebied eind 1672</i>
	<i>inundatiegebied 1795</i>
	<i>dijk</i>
	<i>kade</i>
	<i>tiendweg</i>
	<i>hoofdverdedigingslijn</i>
	<i>kasteel / kasteel ruïne / kasteel verwoest</i>
	<i>poldermolen/ molen verdwenen / molen verwoest</i>

Legenda kansen voor beleving, ontsluiting en samenhang OHW

	<i>parkeren bestaand / nieuw</i>
	<i>informatiepunt</i>
	<i>aanlegplaats nieuw</i>
	<i>schans zichtbaar maken</i>
	<i>bezoekerscentrum bestaand / nieuw</i>
	<i>veerpont voet / fiets</i>
	<i>panorama / zichtlijn</i>
	<i>uitkijktoren</i>
	<i>wandelroute (onverhard)</i>
	<i>verbetering ruimtelijke / functionele verbinding</i>
	<i>vaarroute</i>
	<i>open zicht schootsvelden</i>
	<i>natuur / landschapsontwikkeling</i>
	<i>inundatiegebied</i>

Gebied: Kockengen - Vecht Nieuwersluis en Hinderdam

De nieuwe wetering vanaf de fortwal Nieuwersluis

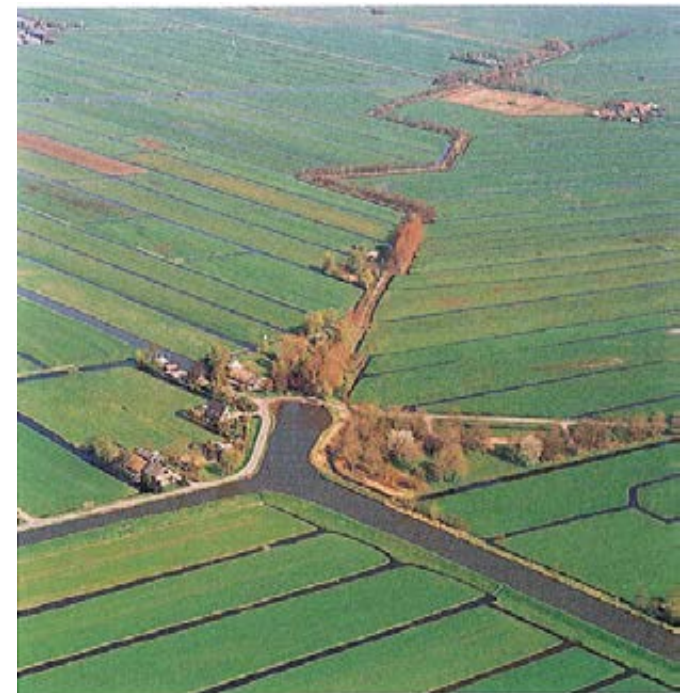
Sluis in de Vecht bij Nieuwersluis, Google earth

Wandelpad rond deel van vesting Nieuwersluis

Contour van de vesting Nieuwersluis

Luchtfoto van de veenkade bij de Doijersluis uit R. Blijdenstijn, Tastbare Tijd.

Gebied: Kockengen - Vecht Nieuwersluis en Hinderdam

VERHAAL

De Vecht en de Angstel zijn vanaf de Middeleeuwen belangrijke scheepvaartroutes naar de Zuiderzee en Amsterdam. De oeverwallen leveren klei voor de baksteenindustrie en turf als brandstof komt uit naastgelegen veengebieden. Het strategisch belang van de Vecht voor Utrecht blijkt uit de vele kastelen die er sinds de Middeleeuwen zijn. Om de route naar Amsterdam bevaarbaar te houden wordt eerst de Stadswetering (1250-1300) gegraven en later de Nieuwe Wetering (1446). In juni 1672 verovert Lodewijk de XIV Utrecht en Naarden. Vanuit Muiden weet Johan Maurits een groot deel van de gronden ten westen van de Vecht te inunderen. De Vecht komt zo in het midden van de frontlinie te liggen. In 1672 legt men bij de Hinderdam die uit 1437 dateert, een fort aan welke in 1673 wordt vervangen door een blijvend gebastioneerd fort. In de mei 1673 wordt Nieuwersluis op de Fransen heroverd door het Staatse Leger dat hier een groot fort bouwt ter verdediging van de schutsluis in de Nieuwe Wetering. In 1674 komt bij Muiden een nieuwe zeesluis, de Hinderdam wordt opgeruimd waarmee Holland recht krijgt in Utrechts gebied te inunderen. Zo herovert Holland de controle over de waterhuishouding en de accessen tussen Vecht en Oude Rijn en kan een groot deel van het geïnundeerde gebied van de ronde Venen weer drooggemaakt worden.

Na de oorlog bouwt het Staatse Leger de strategische punten uit tot volwaardige defensieve linies, vestingen en forten. In 1745 ontstaat het grote fort Nieuwersluis met een dubbele gebastioneerde omwalling. Terwijl de ruïnes van de, door de Fransen verwoeste, kastelen en boerderijen gedurende de 17de en 18de eeuw omgebouwd worden tot prachtige buitenplaatsen, blijven Hinderdam en Nieuwersluis militaire bolwerken, van waaruit de accessen beheerst worden en inundaties kunnen worden geregeld. Vanuit Nieuwersluis loopt de defensielinie langs de Stadswetering, Boterwal, Veenkade (Oudhuizerkade), Geerkade (Spengerkade) en Hollandse kade tot aan Woerdense Verlaat. In de loop der jaren worden een aantal plekken zoals de sluis bij de Bijleveld (Joostendam) versterkt met een bastion. In 1796 wordt bij Nieuwer ter Aa een linie over de hoge stroomrug van de Aa gebouwd.

ERFGOED WAARDE

Tussen Meije en Vecht

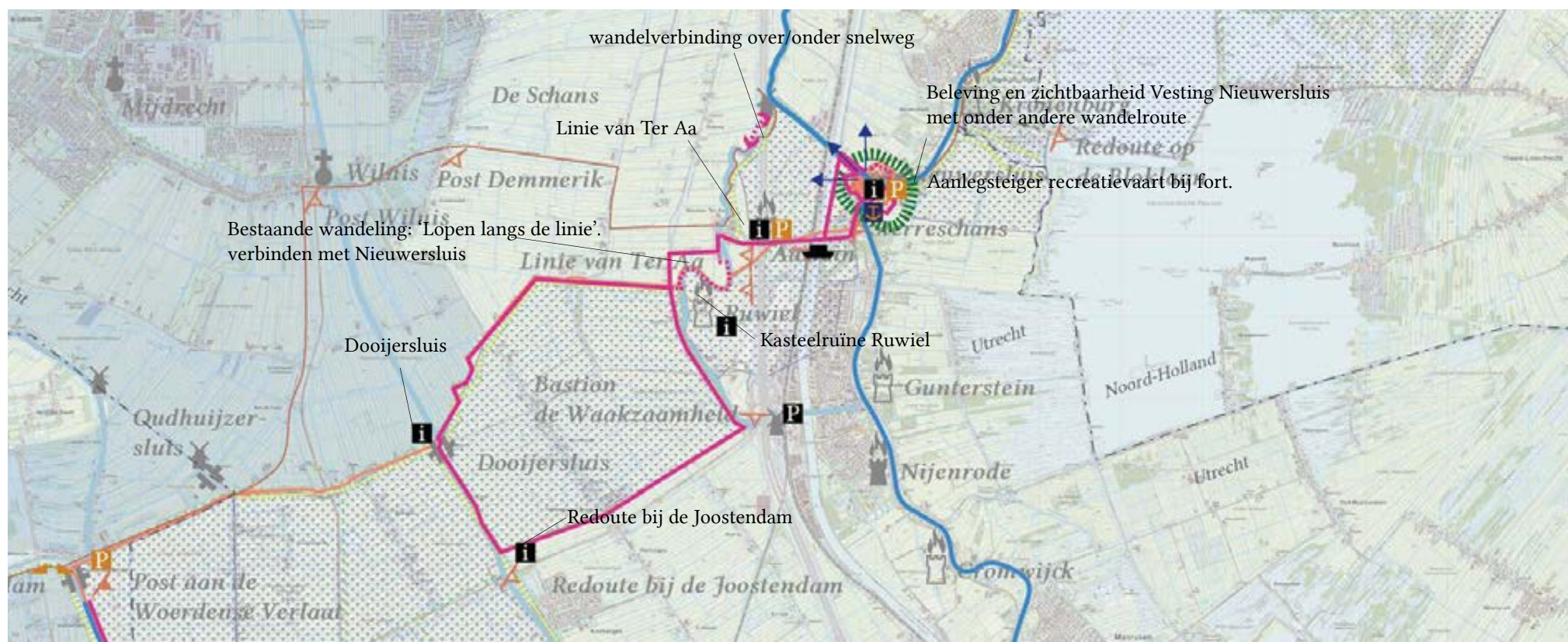
Het cultuurlandschap van de OHW tussen Meije en Vecht bestaat uit veenweidegebied en de stroomgordels van de Angstel en de Vecht met hun eigen karakter. Tussen klei en veen lopen nu de A2, het spoor en het Amsterdam-Rijnkanaal waardoor de samenhang tussen beide landschappen is verdwenen. Het monumentale ensemble van Nieuwersluis, de landgoederen langs de Vecht en de verstilde kades bij Kockengen lijken nu weinig met elkaar gemeen te hebben door de barrièrewerking van de infrastructuur. Aan beide kanten zijn nog historische watermolens, boerderijen, kasteelplaatsen, kanalen kades en vaarten te vinden uit de tijd van de OHW.

Hinderdam en Nieuwersluis zijn de twee nog aanwezige forten die ontstonden in het Rampjaar en later zijn opgenomen in de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Hinderdam is tevens onderdeel van de Stelling van Amsterdam. De beide forten hebben veel veranderingen ondergaan, maar enkele aardwerken uit de periode 1673 - 1745 zijn nog steeds leesbaar in het landschap.

BESCHERMD

- Buitenplaats biotoop.
- Cultuurlandschap rond Kockengen is beschermd (PVR).
- Nieuwersluis beschermd dorpsgezicht.
- OHW stenen beer uit 1745, het kruithuis uit 1784, het arsenaal en affuitloods uit 1793.
- Diverse bebouwing langs Oude Rijn en Meije
- Ruweel (kasteelruïne aan Aa)
- Molens.

Kansenkaart: Kockengen - Vecht Nieuwersluis en Hinderdam

Kansen: Kockengen - Vecht Nieuwersluis en Hinderdam

Slot Breukelen door de Fransen verwoest in 1672. Dennis Hogers, Rijksmuseum.

Fort Nieuwersluis rond 1770 (Ketelaar) uit R. Blijdenstijn, Tastbare Tijd.

KANSEN HISTORISCHE ELEMENTEN (MILITAIRE WERKEN, WATERMANAGEMENT)

- Nieuwersluis: Inventarisatie, restauratie en visualisatie van het ensemble van sluis, fort en vesting. De contouren van het OHW fort verbinden met een wandelpad.
- In NHW fort Nieuwersluis de historische gelaagdheid visualiseren door middel van een reeks kaarten, maquettes of een animatie.
- Verbeteren zichtbaarheid van de Lunette uit 1745 van fort Hinderdam gelegen in de bocht van de Klompweg.

KANSEN HISTORISCH LANDSCHAP OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

- Versterking contouren van fort Nieuwersluis met bomen.
- Zichtlijnen vanuit fortterrein (Natuurmonumenten) naar de Nieuwe Wetering en de sluis.
- De liniekades, Stadswetering, Boterwal, Veenkade (Oudhuizerkade), Geerkade (Spengerkade) en Hollandse kade als route en verhaal ontwikkelen. De linie is als geheel te beleven en te bewandelen met hieraan verschillende bijzondere landschappelijke elementen.
- Strategische punten in landschap markeren: Linie van ter Aa, redoute en dam bij Joostendam.

KANSEN TOERISME EN ACTIVITEITEN

- In het fort Nieuwersluis wordt gewerkt aan een infocentrum en een uitbreiding van activiteiten en openingstijden (Natuurmonumenten, Theetuin). Hier kan de OHW belicht worden als episode van het militair verleden.
- Vanuit infocentrum Nieuwersluis wandel en vaararrangementen aanbieden. (vindt nu al plaats zoals te zien is op sites natuurmonumenten en forten.nl).
- Aanlegsteigers bij Waterlinie elementen: Lunette Hinderdam en fort Nieuwersluis.

KANSEN VERBINDING EN NETWERK

- Hoogwaardige wandelroute tussen Nieuwersluis en Kockengen langs de strategische plekken van de Waterlinie: Stadswetering pont Amsterdam Rijnkanaal, linie van ter Aa Joostendam. Dit maakt gebruik van de bestaande 'lopen langs de linies' rond Kockengen (Trage Tochten).
- Langzaamverkeersviaduct met waterlinie uitstraling ter plaatse van doorsnijding A2 van de Aa Angstel.
- Bestaande wandelroutes rond Nieuwersluis uitbreiden en beter op de kaart zetten.

Gebied: Oude Rijn, Woerdense Verlaat en Meije

Pietje Potlood, watertoren aan de Meije, foto Gj van Dijk

Noordeindse polder met achterkade

Gebied: Oude Rijn, Woerdense Verlaat en Meije

VERHAAL

De Oude Rijn is het restant van de ooit machtige rivier die na eeuwen van verzanding een hoge stroomrug door het laagveen heeft achtergelaten. Sinds de Romeinen hier hun forten bouwden zijn er hier steden en dorpen ontstaan, verbonden door de rivier. In de Oude Hollandse Waterlinie was de Oude Rijn een niet te inunderen strook met bovendien wegen en bewoning: een directe toegang tot Leiden en het hart van Holland. Het strategisch belang werd onderstreept met het hoofdkwartier van Willem III bij Bodegraven. Tussen Woerden en de monding van de Gouwe wordt ter verdediging een aantal schansen opgericht. De Oude Rijn is het bekendste strijdtoneel tijdens de Frans-Hollandse oorlog, mede dankzij de Nederlandse propaganda die de verwoesting van Zwammerdam en Bodegraven als oorlogsmisdaad opvoerde.

De frontlinie tijdens het rampjaar lag bij Nieuwerbrug. Hier waren twee schansen, waar internationaal bezoek werd ontvangen. Er lag een belangrijke dam, bij de net aangelegde tolbrug. Nieuwerbrug is in tegenstelling tot Zwammerdam en Bodegraven niet door het Franse, maar door het Staatse leger verbrand, om zicht te krijgen op de naderende vijand.

Direct ten noorden van de Oude Rijn begint het uitgestrekte veenweidegebied doorsneden door veenstromen zoals de Meije waar in de 17de eeuw de turfwinning voor Amsterdam al grote gaten in het landschap had geslagen. Het is een gebied met grillige verkavelingspatronen, houtkades en vergezichten. Alleen langs de Meije is lintbebouwing. Dit is het gebied waar de Hertog van Luxemburg bij vorst met zijn troepen doorheen trok op weg naar Leiden. Toen het ging dooien, moesten zij over de smalle kade langs de Meije terug naar de Oude Rijn. De Grecht die het gebied doorsnijdt is een belangrijke vaarroute naar Amsterdam. Op de samenkomst van Meije, Grecht en Kromme Meijdrecht was een belangrijke sluis die zowel water reguleerde als de doorvaart mogelijk maakte. Dit is de sluis van Woerdens Verlaat waar in 1672 haastig een Schans werd gebouwd. Deze schans werd na de oorlog nogmaals herbouwd maar is nu verdwenen. De schans Altelaat op de kruising van Meije en Ziende kreeg zijn naam niet voor niets, hij was niet gereed toen de Fransen langstrokken richting Zwammerdam en is daarna nooit meer afgebouwd.

ERFGOED WAARDE

Tussen Meije en Grecht

Het cultuurlandschap van de OHW tussen Grecht en Meije bestaat uit verschillende grillig gevormde polders onderling gescheiden door houtkades. De eenzijdige ontginningsas met achter de monumentale boerderijen de lange polderkavels, is als ensemble nog goed te herkennen.

De monumentale watertoren, Pietje Potlood, is een landschappelijk baken op de kruising van het Nieuwkoopse pad en de Meije. De Grecht met jaagpad en de sluis van Woerdense Verlaat zijn een gaaf voorbeeld van 16de-eeuwse infrastructuur die stad en land verbindt. Het gehele gebied heeft door de nabijheid van de Nieuwkoopse Plassen een hoge natuurwaarde. Het is weidevogelgebied en een van de weinige plekken waar nog blauwgraslanden voorkomen.

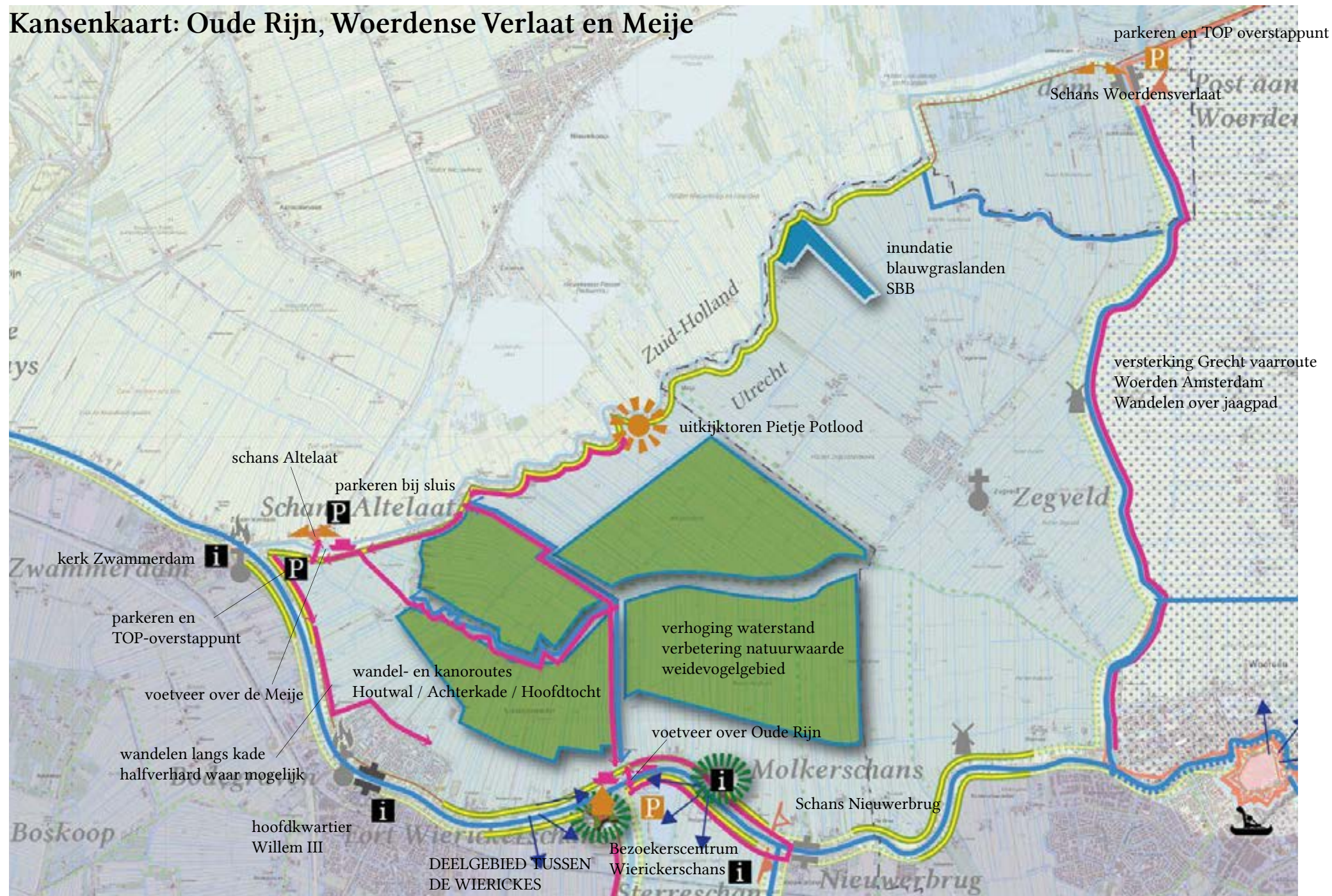
LANGS OUDE RIJN

Zwammerdam en Bodegraven zijn op de Rijn georiënteerd. Vooral Bodegraven heeft nog steeds het karakter van een nijverheids- en handelscentrum aan de rivier. De Sint Galluskerk te Bodegraven en de Nederlands Hervormde kerk te Zwammerdam werden beide sterk beschadigd in 1672. De kerk te Zwammerdam is hersteld, de kerk te Bodegraven werd in 1674 herbouwd. Bij Nieuwerbrug zijn nog veel elementen van de OHW leesbaar. Naast de sporen van fort Sterreschans zijn dat de Weijpoortse molen waarmee het inundatieveld is leeggemalen en de boerderij Knodsenburg van waaruit Willem III volgens de overlevering de bouw van Fort Wierickerschans volgde. De dubbele Wiericke mondt hier uit in de Oude Rijn.

BESCHERMD

- Het Meije Lint is een provinciaal Kroonjuweel
- Nieuwkoopse plassen en Blauwgraslanden zijn Natura 2000-gebied
- Diverse bebouwing langs Oude Rijn en Meije
- Middeleeuwse en Romeinse Archeologische vindplaatsen

Kansenkaart: Oude Rijn, Woerdense Verlaat en Meije

Kansen: Oude Rijn, Woerdense Verlaat en Meije

KANSEN HISTORISCHE ELEMENTEN

- Vervanging sluis door Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden koppelen aan publiekstoegankelijke plek met visualisatie historische ensemble van sluis en schans.
- Herbestemming Watertoren Pietje Potlood als uitkijkpunt.
- Visualisatie schans Altelaat met trekpunt als startpunt voor wandelroute. De oversteek van Luxembourg over smalle kades wordt beleefbaar in onverharde wandeling. (Onderdeel Rampjaarroute)
- Onderzoek naar schans Sterrenburg op de zuidoever Oude Rijn bij Nieuwerbrug in samenhang met de Dubbele Wiericke, boerderij Knodsenburg en de tolbrug.

KANSEN HISTORISCH LANDSCHAP OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

- Staatsbosbeheer doet een proef met onderwaterzetting van blauwgraslanden ter versterking van de ecologische waarden (proef in Natura 2000 gebied 2016-2017). Indien het effect heeft kan dit worden uitgebreid waarmee in de winter grotere inundatievelden ontstaan.
- Verhoging waterstanden in de Noordeinderpolder als natuurontwikkeling door Natuurmonumenten versterkt het historische beeld van veenweidegebied.
- Open zichtlijnen vanaf Oude Rijn naar beide kanten.

KANSEN TOERISME EN ACTIVITEITEN

- Reconstructie OHW uitlegger als excursieboot voor Natuurmonumenten.
- Watertoren kleinschalig bezoekerscentrum. (parkeren niet mogelijk).
- Binnen het veenweideproject Gouwe Wiericke is het versterken van recreatieve netwerken een programmapunt.
- Uitbreiding erfgoedtoerisme naar de natuurgebieden door koppeling erfgoed aan landschap en natuurwaarden in het gebied (inundatievelden, waterstructuur en kades OHW)
- Verbinding met toekomstige OHW-poort Wierickerschans.

KANSEN VERBINDING EN NETWERK

- Versterking van het wandelnetwerk vanuit startpunt Schans Altelaat met trekpunt. Kanoroute(extensief) in hoofdtocht Noordeindse Polder van Meije tot Oude Rijn.
- Wandelroute langs hoofdtocht versterkt wandelnetwerk.
- Rondom Wierickerschans: Onderzoek TOP en veerpont. Deze plek is zowel strategisch gelegen in het recreatief routenetwerk als optimaal bereikbaar, Het maakt de kruisbestuiving van erfgoed, recreatie en landschap mogelijk (mits er een bezoekerscentrum op het fort komt).
- Verbeteren wandelbaarheid langs Rijndijken (onverhard voetpad).

MEEKOPPELKANSEN

- Het programma Veenweide Gouwe Wiericke realiseert met waterschap, agrariërs en natuurorganisaties projecten op het gebied van recreatie, natuurontwikkeling (zie specifieke kansen hier boven)
- Erfgoedtafel Limes ontwikkelt arrangementen rond Oude Rijn (Romeinse Waterbaan). Wierickerschans als knooppunt van Limes en OHW.

Gebied: Tussen de Wierickes

Molen op de Prinsendijk, foto Gj van Dijk

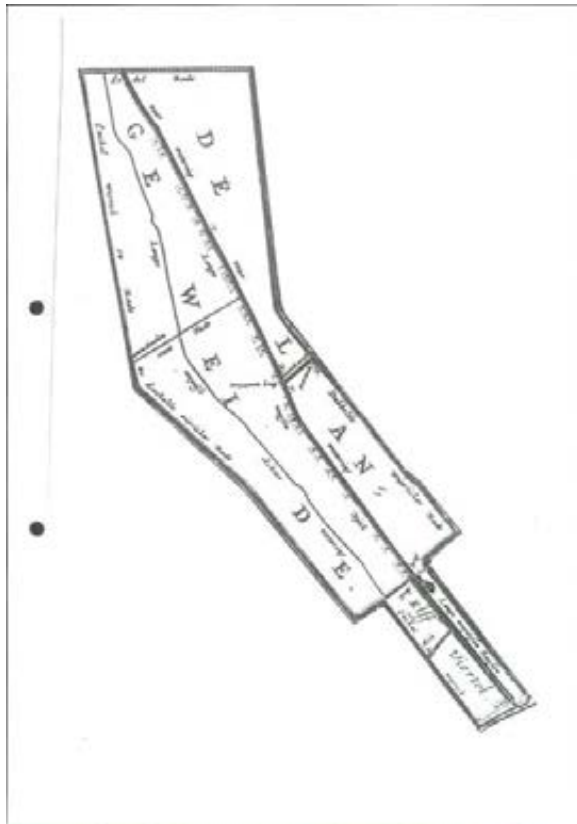

Tiendkade, foto Gj van Dijk

Wallen van Fort Wierickerschans,

Gebied: Tussen de Wierickes

*Langeweide tussen de Wierickes in 19de eeuw
uit J. Streefland, Het archief van polder Langeweide*

VERHAAL

Tussen de Wierickes ligt het smalste stuk van de waterlinie. De waterafvoer van de polder op de IJssel en de scheepvaart over de Dubbele Wiericke maakten de bouw van sluizen en de ophoging van kades nodig. Het acces over de Oude Rijn bleek in het Rampjaar moeilijk te verdedigen, al waren er schansen bij de Enkele Wiericke, de monding van de Gouwe en aan de monding van de Meije. De Franse inundatie van de polders ten oosten van de Enkele Wiericke was dusdanig bedreigend dat de dijk langs de dubbele Wiericke versterkt moest worden op last van Willem III. Dat werd de Prinsendijk. Ter verdediging van dit smalle stuk Oude Hollandse Waterlinie werd na 1673 fort Wierickerschans gebouwd.

ERFGOEDWAARDE

Militair: Het fort Wierickerschans ligt aan de kop van de Enkele Wiericke. Het is een gave sterreschans met latere militaire bebouwing. De strategische ligging op de kruising van Oude Rijn en Wiericke is nog intact. Door de grote waterpartijen is het een landschappelijk icoon. Het centraal gelegen terrein - terreplein - met bebouwing heeft een besloten karakter dat contrasteert met de open ruimte om het fort. De Rijndijk is bij het fort een onbebouwde dunne kade met spectaculair uitzicht naar beide kanten.

Waterstaat: De twee boezemwateren met onverharde kades omkaderen de laag gelegen polder. Het wandelpad over de Prinsenkade is een unieke tijdsreis.

Waar de Wierickes uitmonden in de IJssel zijn twee inlaatsluizen die bij de inundatie omgekeerd benut zijn.

Cultuurlandschap: Polder Langeweide vormt met het boerderijenlint langs de hoofdtocht een sterk ensemble. Hieraan is nog af te lezen dat vervoer over water ging.

Er zijn twee poldermolens waarvan één uit 1674.

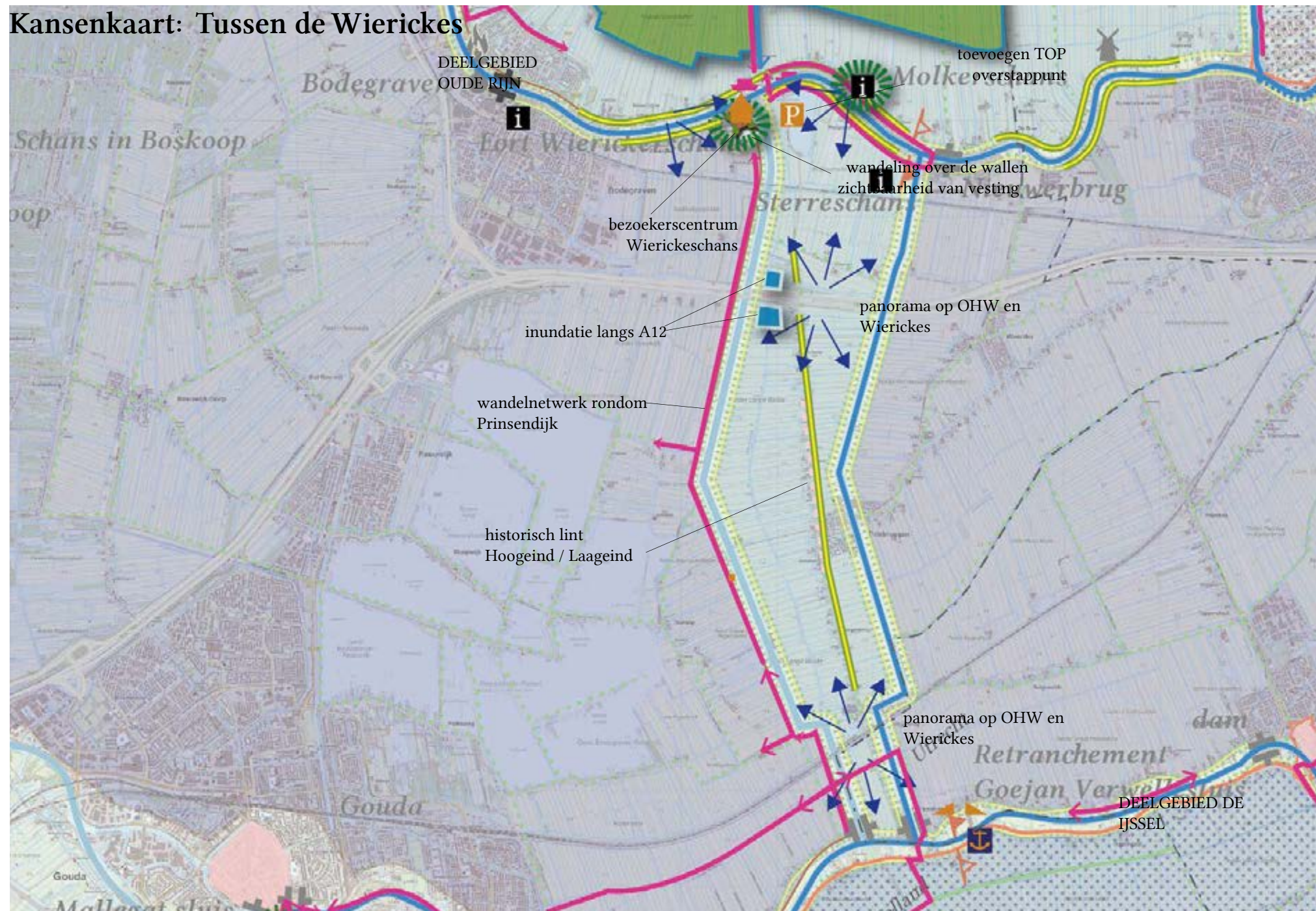
BESCHERMD

Het gebied is provinciaal Kroonjuweel

De Wierickerschans is een rijksmonumentaal complex en provinciaal icoon.

Veel rijksmonumenten

Kansenkaart: Tussen de Wierickes

Kansen: Tussen de Wierickes

KANSEN HISTORISCHE ELEMENTEN

- Versterking van uitstraling en herkenbaarheid van fort Wierickerschans combineren met restauratie en onderhoud beplanting.

KANSEN HISTORISCH LANDSCHAP OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

- Inundatie langs A12 door Stichtse Rijnlanden evalueren.
- Behoud open panorama's over Wierickes en polder vanaf Spoor en A12.
- Behoud en versterking historisch boerderijenlint Driebruggen in Langeweide.
- Onderzoek naar bodemdaling en eventuele verhoging waterpeil in noordelijk deel aanleiding voor versterking historisch landschap.
-

KANSEN TOERISME EN ACTIVITEITEN

- Bezoekerscentrum en OHW-poort Wierickerschans ontwikkelen in combinatie met recreatieve routes.
- Reconstructie uitlegger als excursieboot (Peter Kraan)
- Drijvende horeca op water tussen parkeren en fort.

KANSEN VERBINDING EN NETWERK

- Versterking van het wandelnetwerk vanuit kades en tiendwegen ook dwars door polder.
- Rondom Wierickerschans: Onderzoek of hier een Toeristisch Overstappunt (TOP) en veerpont kunnen komen.
- Verbeteren wandelbaarheid langs Rijndijken (onverhard voetpad).

MEEKOPPELKANSEN

- Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden ontwikkelt het gebied de Lange Ruige als bodemdaling knikpuntgebied. Via onderwaterdrainage wordt de bodemdaling vertraagd en zal er ook een traject met agrariers worden opgezet rond een meer duurzame en natuurinclusief grondgebruik.

Gebied: De IJssel tussen Gouda en Goejanverwellesluis

De IJsselkade, foto B. Dingemans www.stroomwaarts.net

Tiendkade achter IJssel in Lopikerwaard, foto B. Dingemans www.stroomwaarts.net

Gebied: De IJssel tussen Gouda en Goejanverwellesluis

VERHAAL

Langs de rivier de IJssel liggen twee middeleeuwse steden, Oudewater en Gouda. Beide groot geworden in de handel en nijverheid van landbouwproducten uit de ommelanden (Hennep, kaas, turf). De Hollandse IJssel was tot de afdamming bij IJsselstein (Hoppenesse / Klaphek) in 1285 een sterk dynamische rivier en vormde een hoge stroomrug in het inklinkende landschap. In de Oude Hollandse Waterlinie was de IJssel een acces en een belangrijke ader in het watervervoer en voor de watertoe- en afvoer. De sluizen van Gouda, Goejanverwellesluis en Haastrecht, zijn nu nog belangrijk voor scheepvaart en voor het reguleren van het water. Bij Goejanverwellesluis lag aan beide zijdes van de IJssel een schans. De noordelijke schans is nog zichtbaar. Het stadje Haastrecht is gebouwd rond de monding van de Vlist.

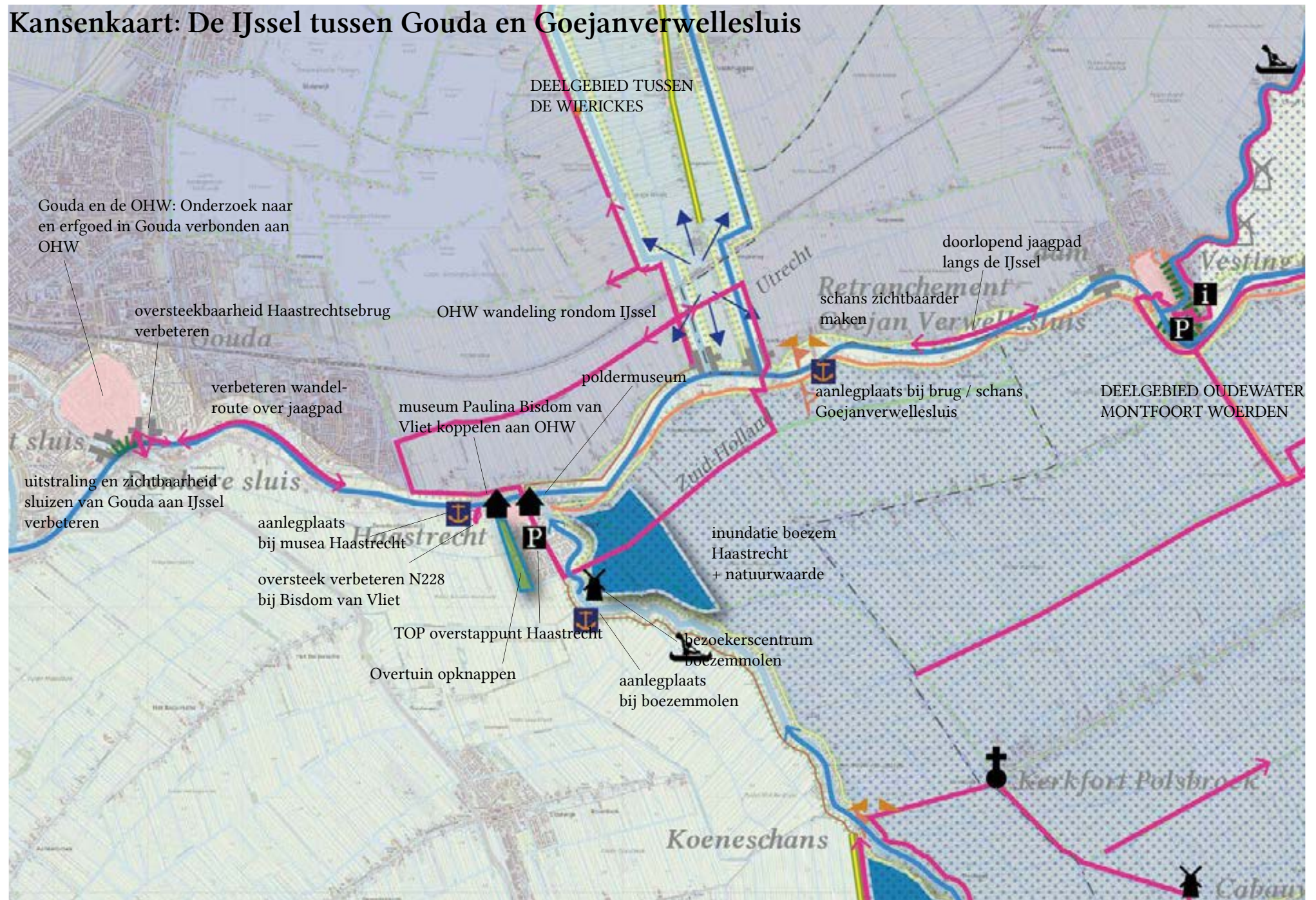
ERFGOED

De sluizen en havens van Gouda, Haastrecht, Goejanverwelle en Oudewater verknopen deze steden en dorpen aan de rivier. Haastrecht is een kern gebouwd rond de kruising van waterwegen. De belangrijke elementen zoals brug, stadhuis, dijk, sluis en gemaal zijn nog aanwezig. Aan de randen van Haastrecht liggen het landgoed Bisdom van Vliet met zijn overtuin en de grote boezem waarmee het stadje een sterke landschappelijke inbedding heeft. De boezem is landschappelijk en wat betreft natuurwaarde een waardevol landschap dat met het herstel van de boezemmolen en de route over de Vlisterdijk toegankelijk en beleefbaar is.

BESCHERMD

Gezicht Gouda, Oudewater, Vlist en Haastrecht.
Rijksmonumenten langs Vlist en IJssel en in steden.
Natuur Netwerk langs Vlist en rond Haastrecht

Kansenkaart: De IJssel tussen Gouda en Goejanverwellesluis

Kansen: De IJssel tussen Gouda en Goejanverwellesluis

KANSEN HISTORISCHE ELEMENTEN

- Onderzoek rol Gouda in de Oude Hollandse Waterlinie inclusief objecten, gebouwen, sluizen, kades (inmiddels gestart)
- Onderzoek visualisatie schans in bij Goejanverwellesluis

KANSEN HISTORISCH LANDSCHAP OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

- Versterken uitstraling en zichtbaarheid havenfront en sluizen van Gouda aan IJssel.
- Inundatie Haastrechtse boezem in het kader van natuurwaarde combineren met OHW.

KANSEN TOERISME EN ACTIVITEITEN

- Beter betrekken Poldermuseum in gemaal en Museum Bisdom van Vliet (met een kaartencollectie OHW)
- TOP verhaal erfgoedlijn OHW hier presenteren.
- Bezoekerscentrum molen Haastrecht in uitvoering.

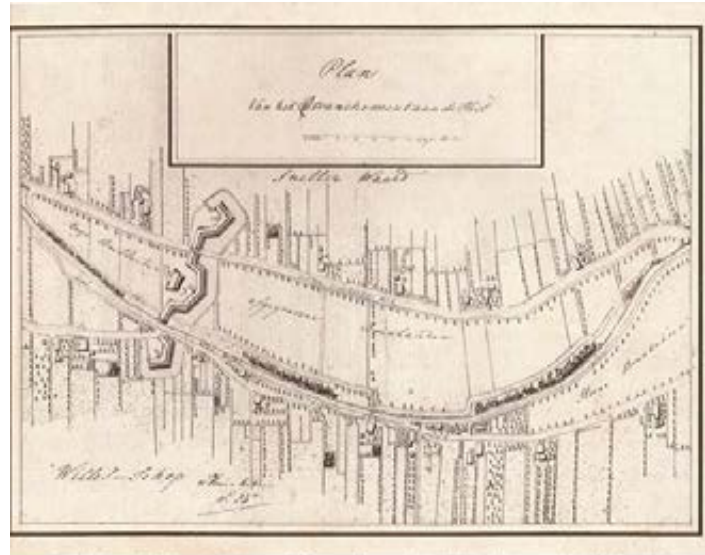
KANSEN VERBINDING EN NETWERK

- Jaagpad van IJssel (Hollandse IJsselpad) doortrekken langs Gouda, verbeteren oversteek en ruimtelijke kwaliteit bij Haastrechtsebrug. Varen en kano over IJssel.
- Wandelroute Haastrecht Goejanverwelle langs onverharde tiendwegen achter IJssel en IJsselpad
- Oversteek naar overtuin bij Museum Bisdom
- Kano en vaarroute over Vlist bestaat al met opstappunten in Haastrecht, Vlist en Schoonhoven. (kanoverhuur in Haastrecht). Vaarroutes ook voor andere boten op Vlist uitbreiden.
- Aanlegplaatsen IJssel en Vlist bij OHW plekken: bij musea Haastrecht, bezoekerscentrum Haastrechtse boezem (molen) en Goejanverwellesluis/Hekendorp.

Gebied: Tussen Oudewater, Montfoort en Woerden

De kom van de Linie van de Pleit richting de IJsseldijk.

De Linie van de Pleit aangelegd in 1796. Nationaal Archief

Infobord bij fort Kruipin aan de Oude Rijn en Kamerikse Wetering

Vesting Woerden en forten Kruipin en de Vrijheid, 1805, Nationaal Archief

Linie van Linschoten, zicht over de kom vanaf noord-oostelijke redoute

Zuid-oostelijke vestingwal van Oudewater: bastion met buitenwerk

Gebied: Tussen Oudewater, Montfoort en Woerden

VERHAAL

Het gebied tussen Woerden en Oudewater was in de 17de eeuw het gefragmenteerde grensgebied tussen Holland en het Sticht. De noord-zuid lopende rivier de Linschoten, het Montfoortse Vaart en vanaf Woerden de Kamerikse Wetering vormden belangrijke vaarroutes. Oudewater en Woerden waren de Hollandse steden die in juni 1672 niet door het Staatse Leger verdedigd werden en in Franse handen vielen. Woerden verzette zich en werd deels in de brand gezet.

In oktober 1762 probeerden de Staatse troepen onder bevel van Willem III de stad Woerden te heroveren. Ten oosten van de stad hadden de Fransen een verdedigingswerk opgetrokken. Hier vond een gevecht plaats bij de Kruipin, die in het voordeel van de Fransen beslist werd. Woerden bleef tot 1673 in Franse handen.

Na 1673 kwamen de militaire ingenieurs al snel met plannen om het gebied tussen Woerden en Oudewater beter verdedigbaar te maken. In 1740-42 is de vesting van Oudewater aan de oostkant uitgebouwd met een tweede buitengracht en getenailleurde wal. Woerden werd in 1702 een complete gebastioneerde vesting en kreeg in 1748 twee forten op de oevers van de Oude Rijn, fort Oranje die nu deels wijkpark is geworden en fort Kruipin, op de plek waar ooit de Franse en Staatse troepen slaags gingen.

Naast deze verbeteringen aan de bestaande vestingsteden komen er in 1793-96 grotere werken op de moeilijk te inunderen stroomruggen van de Linschoten en de IJssel. De werken zijn de linies van Linschoten en van de Pleit, het zijn langgerekte getenailleurde aarden werken die als een kade met gedekte weg boven het landschap uitsteken. De linie van Linschoten wordt aan beide kanten beëindigd met een redoute. De linies zijn niet alleen forten waar troepen zich kunnen verschansen maar vormen ook de achterkant van het voorliggende ontgraven inundatievlak.

Volgens de beschrijving van kolonel de genie L. G. J. le Fèvre de Montigny beslaat het inundatievlak voor de linie van de Pleit tussen de beide dijken van de IJssel (vak 6)

Bij de linie van Linschoten is de doorgegraven stroomrug het koppelstuk tussen de twee helften van het grotere inundatievak 5 tussen Woerden en de IJssel.

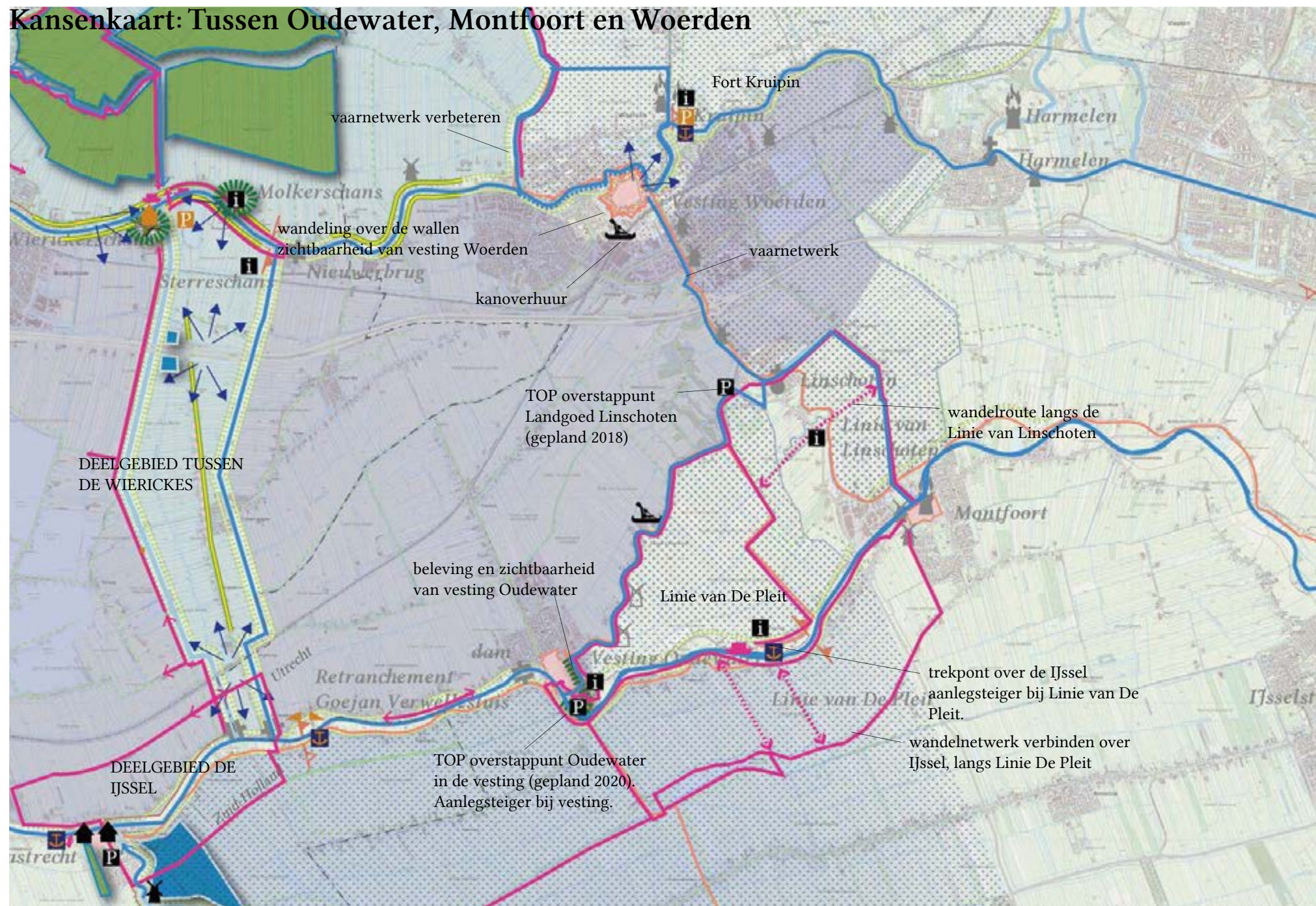
ERFGOED

Het cultuurlandschap tussen Woerden, Montfoort en Oudewater heeft een verkavelingsstructuur bestaande uit regelmatige blokcontingningen in de kommen en onregelmatige kavelpatronen op de stroomruggen. De restanten van de linies van Linschoten en van de Pleit en de 17de eeuwse waterinfrastructuur zijn nog aanwezig in het landschap. De vestingwerken en buitenwerken van Woerden en Oudewater uit 1745 zijn nog grotendeels herkenbaar aan de hoekige oevers en de singelstructuur. Bij Oudewater ligt een historisch kerkhof op twee buitenbastions met een sterke bomstructuur. Na de ontmanteling van de vesting in 1845 was de vesting een stedelijke promenade. Van Fort Oranje (de Vrijheid) zijn zijn delen van de grachten weer zichtbaar gemaakt. De andere werken zijn nog aan kavel patronen te herkennen.

BESCHERMD

- Het cultuurlandschap tussen Woerden, Montfoort en Oudewater is als zeer waardevol (CHAT Utrecht) beschermd in de PRS en PRV.
- De restanten van de linies van Linschoten en van de Pleit die onderdeel zijn van de militaire structuur en de 17de eeuwse waterinfrastructuur zijn onderdeel van het beschermde cultuurlandschap.
- Veel agrarische rijksmonumenten langs de linten.
- De vesting van Oudewater is onderdeel van het beschermd stadsgezicht. De 19de eeuwse promenade met als belangrijkste waarde de tegenstelling stad - land staat in de toelichting van het beschermde gezicht.

Kansenkaart: Tussen Oudewater, Montfoort en Woerden

Kansen: Tussen Oudewater, Montfoort en Woerden

Vestingstad van Oudewater rond 1770 (Ketelaar) en nu (google earth)

KANSEN HISTORISCHE ELEMENTEN (MILITAIRE WERKEN)

- Behoud en beleefbaarheid van de vestingwerken Oudewater met de 19de eeuwse promenade.
- Beleefbaarheid van de linie van Linschoten (project loopt).
- Beleefbaarheid van linie van de Pleit.
- Versterking beleefbaarheid Kruipin (er is al een paneel OHW van SGH)

KANSEN HISTORISCH LANDSCHAP (STRATEGISCH LANDSCHAP)

- Versterken uitstraling en landschappelijke samenhang vestingwerken van Oudewater vanuit rivieren Linschoten en IJssel.
- Inundatie kommen bij linie de Pleit en linie van Linschoten markeren / beleefbaar maken.
- Strategisch landschap bij Kruipin verbinding met Oude Rijn en de Kamerikse Wetering.

KANSEN TOERISME EN ACTIVITEITEN

- Waterrecreatie arrangementen over IJssel. Aanlegsteigers nabij OHW elementen.
- Versterkingstad-landverbindingen Oudewater gericht op beleefbaarheid OHW vesting en ommeland.
- Verhaal OHW presenteren bij nieuwe TOP in Oudewater en Linschoten. (zie project Gekanaliseerde Hollandse IJssel van waterschap Stichtse Rijnlanden).
- Vaararrangementen vanuit Boerinn en Scheepjongens gericht op OHW waternetwerk.
-

KANSEN VERBINDING EN NETWERK

- Vestingwandeling Oudewater versterken en borgen van uitzichten, stad-land contrast en verbindingen.
- Wandeling verbinden met jaagpad en Linschoten (Stad-land verbinding).
- Wandelrondje langs de Waterlinie: Bestaande Engherkaderoute uitbreiden met route door de kommen van de linies van Linschoten en de Pleit.
- Onderzoek naar veerpond over IJssel. Jaagpad van IJssel (Hollandse IJsselpad) doortrekken (zie project Gekanaliseerde Hollandse IJssel van waterschap Stichtse Rijnlanden). Varen en kano over IJssel.
- Wandelroute door inundatielandschap Willekopsplas, uitkijktoren, IJssel linie van Linschoten over onverharde tiendwegen, kades en jaagpaden.
- Oversteek IJssel bij linie de Pleit
- Kano en vaarroute over IJssel Linschoten en Montfoortse Vaart.
- Aanlegplaatsen langs IJssel bij OHW punten zoals Hekendorp, Goejanverwelle, Oudewater, Linie van de Pleit.

Gebied: rond vestingen Schoonhoven en Nieuwpoort

Begroeiing vestingwal Schoonhoven, Google earth

Beer aan de Lekdijk Oost, Google earth

Kruising van de Lekdijk Oost en de rondweg, Google earth

Locatie batterij Willige Langerak, Google earth

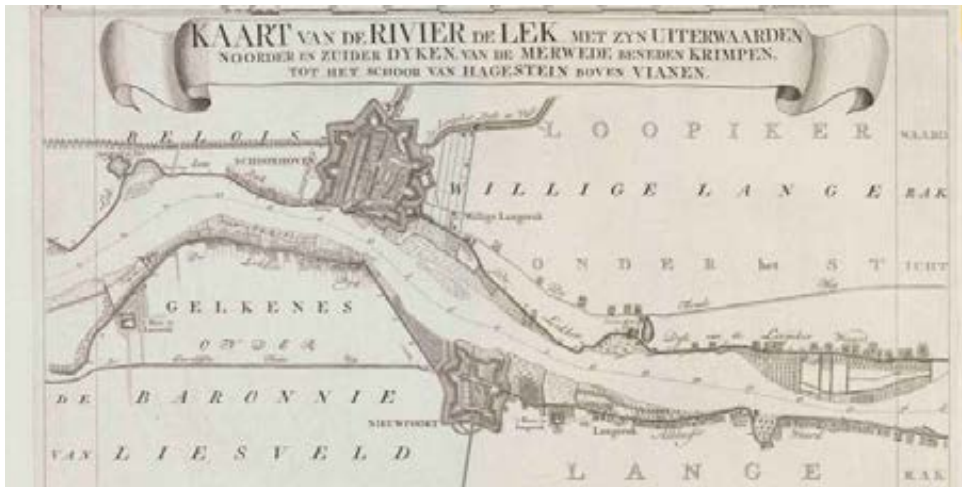

Goudriaanse kade en molen achter Nieuwpoort, foto M. Sepp

Slot Langerak ten oosten van Nieuwpoort, foto J. Boele

Gebied: rond vestingen Schoonhoven en Nieuwpoort

Kaart van de rivier de Lek, 1764, door M. Bolstra (Urrecht University Library)

PZH Cultuurhistorische Atlas erfgoed en cultuurlandschap

VERHAAL

Nieuwpoort en Schoonhoven waren twee havensteden, strategisch gelegen aan weerszijde van de Lek. Nieuwpoort lag op de vaarroute over Smoutjesvliet (Gorinchem-Nieuwpoort). Schoonhoven op de vaarroute over de Vlist (Haastrecht-Schoonhoven). Vestingstad Schoonhoven lag in het Rampjaar in de frontlinie met een incomplete vesting. Uit voorzorg wordt ook een deel van de Krimpenwaard geïnundeerd. Hiervoor werd een keerkade gebouwd vanaf Koeneschans naar de Lek. De markies de Louvignies had zijn kwartier in Schoonhoven. Zijn soldaten moesten enkele dagen buiten blijven alvorens zij ook in de stad werden ingekwartierd. Boeren kwamen in opstand tegen de dijkdoorsnijdingen in de Lopikerwaard.

Nieuwpoort was in 1672 nog geen vesting met bastions. De Lekaces werd beschermd door slot Langerak en de schans bij Ameide-Sluis. Er is een ooggetuigenverslag in dichtvorm van de gebeurtenissen in de Alblasserwaard in 1672-1673 van Conraet Droste, commandant op Slot Langerak die belast was met de verdediging van de Lekdijk en de inundatie van de Alblasserwaard achter Ameide. In 1673 werd een aanvang gemaakt met de transformatie van de vesting in een gebastioneerde zeshoek. In 1690 was dit werk voltooid. Hierbij bouwde men de inlaatsluis onder het nieuwe stadhuis naar aanleiding van de ervaring met boerenverzet tegen inundaties.

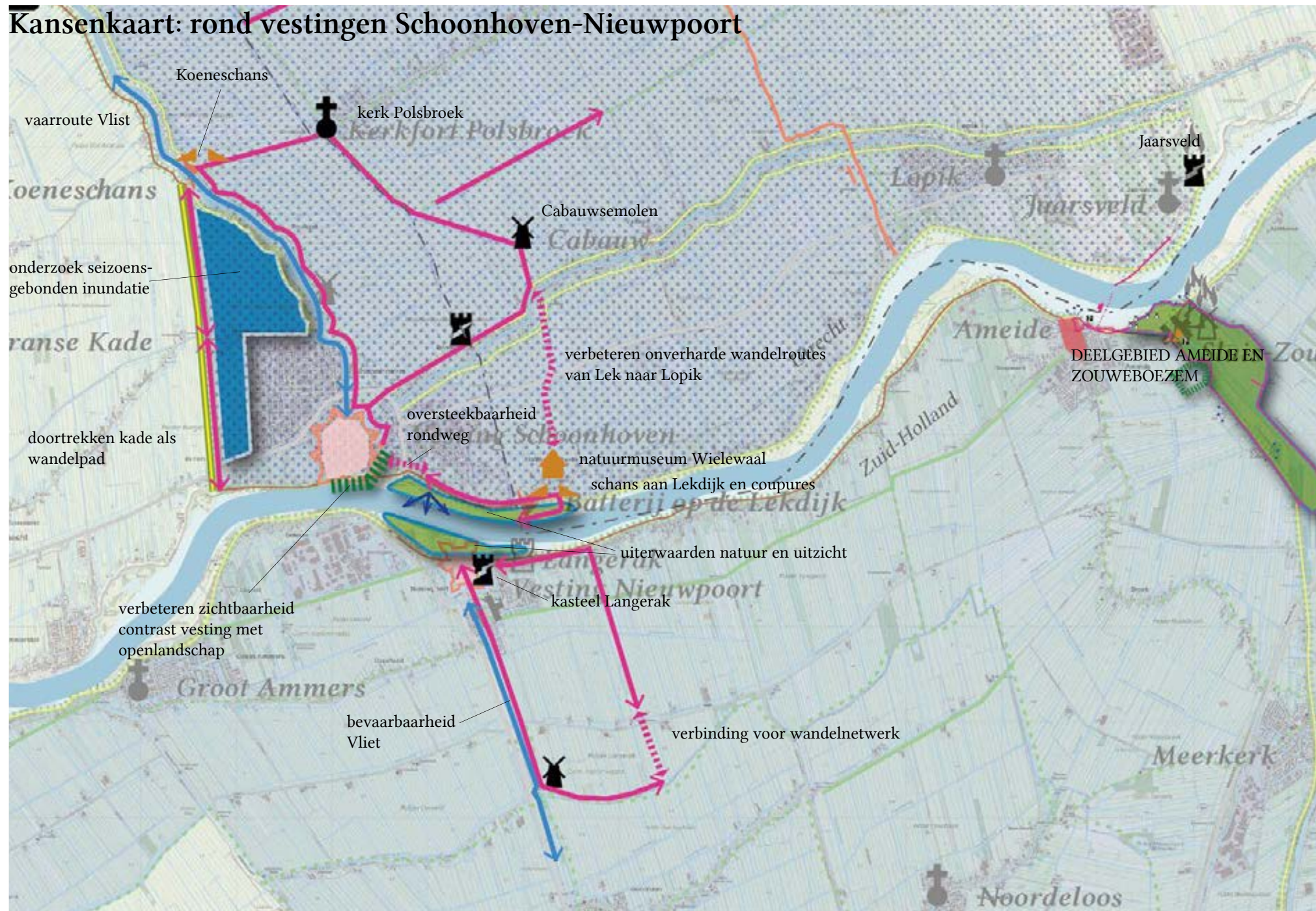
WAARDE ERFGOED, LANDSCHAP EN NATUUR

Nieuwpoort is een gave vestingstad die vrij in het Leklandschap ligt. De restauratie van de wallen met historische begroeiing maakt de hoofdvorm van de vesting goed leesbaar. De vesting van Schoonhoven is in de loop der jaren in een rijk begroeide en gevarieerde parksingel getransformeerd met monumentale bomen. Het patroon van de vesting is nog aanwezig. Aan de waterkant is het vestingkarakter het meest herkenbaar met de Veerpoort, de gerestaureerde wallen en de keersluis. Het open en organische buitendijkse landschap langs de Lek contrasteert sterk met de polderverkaveling en stad achter de dijk.

BESCHERMD

- Beschermde stadsgezichten Schoonhoven en Nieuwpoort.
- Rijksmonumenten
- Natura 2000 langs de Lek

Kansenkaart: rond vestingen Schoonhoven-Nieuwpoort

Kansen: rond vestingen Schoonhoven-Nieuwpoort

Het slot Langerack, Abraham Rademaker, 1725, van www.kastelen.nl

KANSSEN HISTORISCHE ELEMENTEN

- Onderzoek naar de batterij in Willige Langerak. Indien er informatie over deze batterij naar boven komt, zou een visualisatie dwars op de Lekdijk benut kunnen worden als toegang (trap/helling/informatie) naar de uiterwaarden. Verwerken van informatie over historie en routes in de visualisatie.
- Slot Langerak ten oosten van Nieuwpoort versterken zichtbaarheid (kwartier van Conraet Droste en zijn soldaten die belast was met de verdediging van de Lekdijk en de inundatie van de Alblasserwaard achter Ameide. De kasteelcontouren zijn nog steeds te zien.
- Visualisatie Koeneschans met toegankelijkheid van de plek is in voorbereiding.

KANSSEN HISTORISCH LANDSCHAP OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

- Versterken panorama's en uitzichten op vestingsteden.
- Onderzoek verbeterpunten waterfront Schoonhoven. Versterken contrast tussen vesting en voorgebied in beplanting en openheid.
- Verbinding over Lekdijk vanaf Schoonhoven naar Willige Langerak verbeteren (oversteekbaarheid rondweg Schoonhoven)
- Visualisatie van keerkade Krimpenerwaard en verbetering uitstraling en uitzicht Franse Kade.

KANSSEN TOERISME EN ACTIVITEITEN

- Batterij in Willige Langerak in combinatie met natuurmuseum de Wielewaal.
- Botenverhuur Schoonhoven en Nieuwpoort.

KANSSEN VERBINDING EN NETWERK

- Wandelroute vanuit Nieuwpoort: grotendeels onverhard pad dat watersysteem, kades en polder, Slot Langerak en de vesting omvat.
- Wandelroute deels onverhard vanaf vesting Schoonhoven langs Vlist, Koeneschans, Polsbroek over achterkades (Staatsbosbeheer) terug langs Wipmolen Carbauw en Lopikerweg met kasteelplaats.
- Recreatief netwerk richting Jaarsveld en Lopik. Gebruik makend van Groene kade en kerkepaden (Staatsbosbeheer).
- Vaarrouthenetwerk (kano en fluisterboten) uitbreiden en verbinden met historisch vaarroute netwerk en verhaal OHW. (bestaand kanoroutenetwerk Krimpenerwaard: <http://www.uitindewaard.nl/uploads//folder%20kanoroutenetwerk%20Krimpenerwaard.pdf>)
- Wandelroute Koeneschans over Keerkade naar Schoonhoven.

MEEKOPPELKANSSEN

- Versterking Lekdijk door Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden.
- Onderzoek inundatie en bodemdaling tussen keerkade en Schoonhoven.

Gebied: Ameide en Zouweboezem

Polder achter de Lkedijk

De stad Ameide aan de Lekdijk.

Lekdijk en Natura 2000 uiterwaarden.

Stoomgemaal aan Zouwe Boezem

Vlietmolen aan Zouwe

Zouwe Boezem, voorheen een vaarroute, nu natuur.

Gebied: Ameide en Zouweboezem

Kaart van de Lek bij Ameide Sluis 1764, door M. Bolstra (Urrecht University Library)

AHN hoogtekaart van Lek bij Ameide en Ameide Sluis

VERHAAL

De Zouwedijk en Zouweboezem zijn evenals de Lekdijk van groot belang voor de waterstaat in de Vijfheerenlanden en Alblasserwaard. In november 1672 vormden ze een strategisch doelwit voor de Fransen. De Lekaces was een doorgang naar Dordrecht. Het inlaten van water via de sluizen in de Zouwe bij Ameide en in de Linge bij Gorinchem vanaf juni 1672 moest zorgen voor de inundatie van de Vijfheerenlanden en een groot deel van de Alblasserwaard. In het begin had het openzetten van sluizen geen resultaat omdat de boeren tegenwerkten en het water weer lieten wegllopen.

In november 1672 leidde François-Emile de Blanchefort de Bonne, graaf van Sault met duizend man de Franse aanval op de stad Ameide, waarbij de Staatse troepen de schans snel opgaven en Ameide veel oorlogsschade ondervond.

Er was tot lang na de oorlog veel oorlogsschade aan polders: door de Franse verwoesting van de molens van de Zouweboezem kwam de drooglegging na 1673 pas laat op gang. De boezem, sluitstuk van de complexe waterhuishouding van de Vijfheerenlanden is nu een waardevol natuurgebied.

WAARDE ERFGOED, LANDSCHAP EN NATUUR

- Historische bebouwing en structuur van Ameide op markante hoek in het open landschap van de Lek.
- Landschappelijk complex van hoog gelegen boezem, buitenboezem en uiterwaarden met waterrijke natuur en riviergraslanden.
- Kruispunt Lekdijk en Zouwedijk.
- Dijken, kades en boerderijlinten met uitzicht op wijds polderlandschap
- Boezemmolen

BESCHERMD

- Zouwe Boezem en uiterwaarden (Natura 2000 gebied).
- Veel rijksmonumenten, beschermd dorpsgezicht Ameide

Kansen Ameide en Zouweboezem

Jaarsveld

Lexmond

Sluis-Zouweboezem

Ameide

Zouweboezem

Zouwe

Zouwedijk

Wandelroute uitbreiden en verbeteren.

Visualisatie schans als entree naar boezem

Bezoekerscentrum in gemaal

bevaarbaarheid Zouwe

Wandervlonder vanaf molen naar Zouwedijk

KANSEN HISTORISCHE ELEMENTEN

Het verhaal van Ameide is grondig onderzocht (historische vereniging Ameide Tienhoven). In het kader van de gebiedsuitwerking Ameide Sluis door de landschapstafel Alblasserwaard-Vijfheerenlanden is een wandelroute door de uiterwaarden gemaakt en een paneel van de OHW geplaatst bij Ameide Sluis (SGH).

HISTORISCHE ELEMENTEN

- Onderzoek visualisatie retranchement in Lekdijk achter de sluis. Het retranchement dwars op de Lekdijk benutten als toegang (trap/helling) naar de boezem en naar het gemaal. Verwerken van informatie over historie en routes in de visualisatie.
- Onderzoek visualisatie van de molens en molengangen in de buitenboezem.

HISTORISCH LANDSCHAP OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

- Versterking van de wandelroute: Samenvoegen met wandeling door Zouweboezem (Zuid-Hollands landschap) natuur- en waterrijk landschap met cultuurhistorie waarbij de verschillende (strategische) landschappen beleefbaar worden gemaakt (buitendijks, polders en boezem).
- Borgen van panorama's en uitzichten.
- Verbeteren van route over dijk door voetpad te maken (uitmaaien).
- Onderzoek nieuwe verbindingen: Vanaf de molen naar de Zouwedijk.
- Onderzoek nieuwe verbindingen: Vanaf sluis/gemaal naar de buitenboezem.

TOERISME EN ACTIVITEITEN

- Aansluiten bij toeristische infrastructuur Zuid Hollands Landschap.
- Gemaal herbestemming als horeca en informatiecentrum (Stichting Groene Hart / Zuid-Hollands landschap).
- Onderzoek kano- en fluisterbotenverhuur vanaf gemaal (belasting natuurgebied).

VERBINDING EN NETWERK

- Jaarsveld aan overzijde Lek (via veer)
- Verbinding met natuurgebieden en verenigingen in Alblasserwaard en Vijfheerenlanden (Zuid-Hollandslandschap, Vogelwacht en Natuurvereniging Vijfheerenlanden, agrarische natuurverenigingen Alblasserwaard)
-

MEEKOPPELKANSEN

- De gebiedsuitwerking Ameide Sluis die in het kader van het MIRT A5H onderzoek is gemaakt benoemt kansen voor het gebied met een aantal mooie verbeeldingen. Dit is ontwikkeld samen met de Stichting Groene Hart en al deels gerealiseerd. De voorgestelde maatregelen zijn hier een voortzetting van.

Gebied: de Diefdijk en Linge

Voetveer over de Linge bij Spijk, aanzichtkaart W. Krusee

Oprijlaan kasteel Heukelum op Lingedijk, Google earth

De Nieuwe Zuiderlingedijk met kasematten, Google earth

Gemaal De Horn bij kruising Diefdijk en Linge, Google earth

Boerderij langs Diefdijk met neus in de dijk, foto E. Vernooij

VERHAAL

De Linge is nu een rustig meanderende rivier waaraan steden en dorpen liggen. De overlaten en grillige dijken zijn sporen uit een tijd dat de rivieren door overstroming veel schade aanrichtte. De Diefdijk werd dwars op de stroomrichting van de rivier opgeworpen om overstromingen vanuit de Lek in Holland tegen te houden. Dit betekende evenwel dat men voor de dijk (in Gelderland) meer last van water kreeg. De Diefdijk is een barrière die later militaire betekenis kreeg. In de eerste fase van de Oude Hollandse Waterlinie moest Holland op eigen grondgebied, ten westen van de Diefdijk inunderen. Later kon dit ten oosten van de dijk. Langs de Linge waren al lang overlaten die in geval van nood als overstort dienst deden. De gelaagde en complexe waterstaatkundige historie van de waterlinies is in dit gebied goed af te lezen. Bovendien zijn in Asperen en Heukelum twee ruïnes (deels) zichtbaar van door de Fransen verwoeste kastelen.

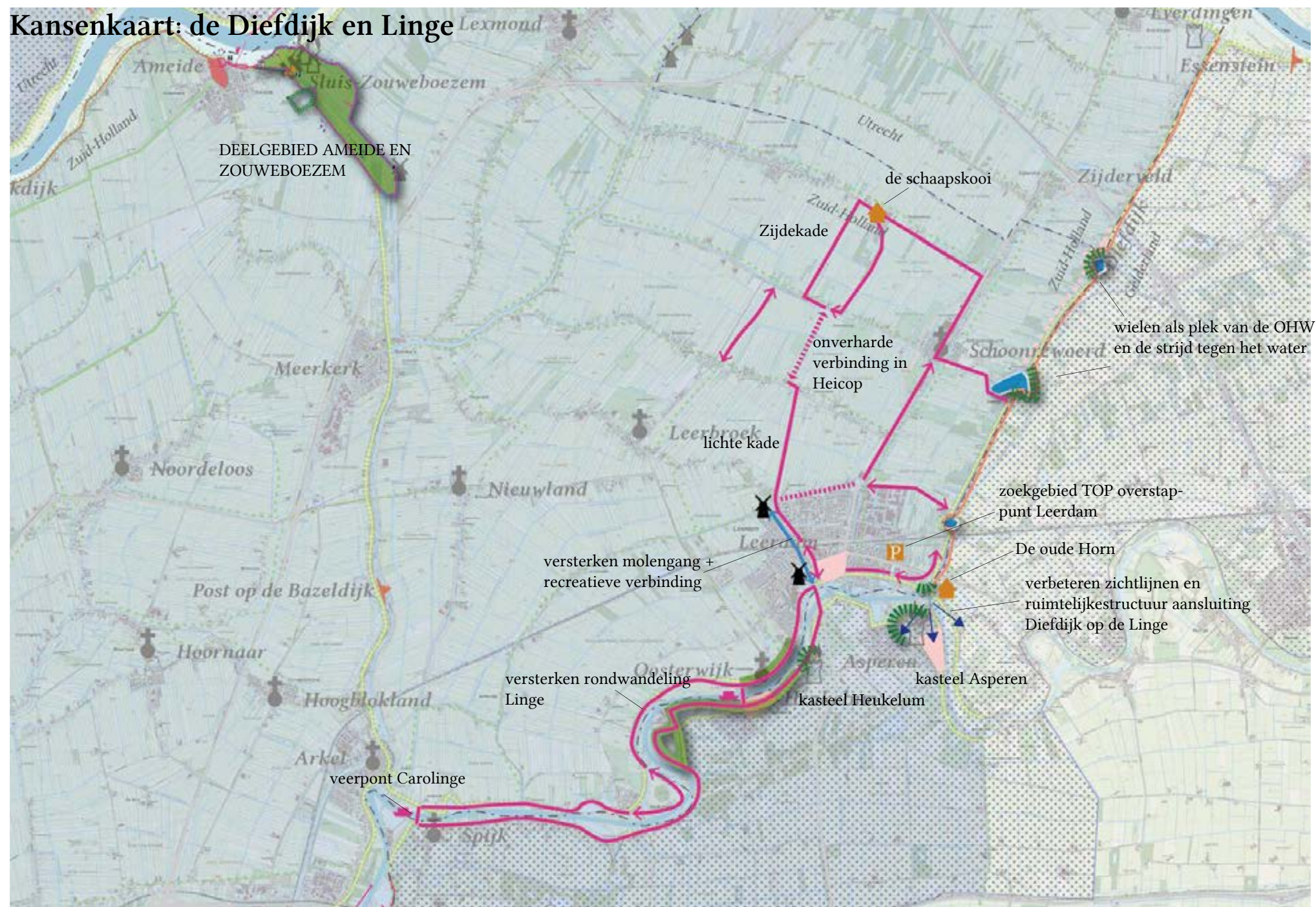
ERFGOED

- Leerdam, Asperen en Heukelum zijn middeleeuwse steden aan de Linge. Er zijn drie kastelen langs de Linge aanwezig waarvan er twee in het rampjaar verwoest zijn (Asperen en Heukelum). Bij Leerdam is de indrukwekkende sluis met museum de Hoop in de oude watermolen.
- Ten westen van Leerdam is nog een molengang herkenbaar.
- Wielen, dijken en overlaten in het gebied (Oosterwijk, Lingedijken, Diefdijk)
- De rivier heeft een breed bed met sterke meanders en uiterwaarden met dode armen.
- Sluizencomplexen en forten Nieuwe Hollandse Waterlinie.

BESCHERMD

- Beschermd gezicht Oosterwijk, Asperen.
- Lingedijken, Diefdijk, wielen en uiterwaarden: hoge landschapswaarde
- Natuurgebieden in Vijfheerenlanden.
- Rijksmonumenten

Kansenkaart: de Diefdijk en Linge

Kansen: de Diefdijk en Linge

KANSEN HISTORISCHE ELEMENTEN

- Onderzoek zichtbaarheid kastelen Heukelum en Asperen (GLD)
- Zichtbaarheid en uitstraling gemaal de Hoop.
- Wiel van Bassa, grote waterpartij aan Hollandse kant.
- Molengang Leerdam, ondanks dat twee molens er nog zijn is de verbinding niet zichtbaar meer.
- Onderzoek markeren overlaten

KANSEN HISTORISCH LANDSCHAP OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

- Versterking waterverbinding en zichtrelatie van fragment Culemborgse Vliet bij gemaal de Oude Horn met de Linge en Diefdijk.
- Waterbeheersing: Overlaten Zuider Lingedijk van Asperen en Acquoy. Onderwaterzetting Tielerwaard verbinding met Ambtsluis in Dalem.

KANSEN TOERISME EN ACTIVITEITEN

- Aansluiten bij toeristische infrastructuur Zuid Holland en Gelderland met TOP in Leerdam.
- Bezoekerscentrum de Hoop en vogelwacht en Natuurvereniging Vijfheerenlanden betrekken bij OHW.
- Betrekken 'Het landschap verteld' (website en inundatiebankjes) ook naar Zuid-Hollandse kant.

KANSEN VERBINDING EN NETWERK

Verbetering wandelnetwerk:

- De Linge als rivier is over beide oevers bewandelbaar. Aan de zuidzijde is dit voor een groot deel een voetpad (orchideeënpadje)
- Wandelingen Linge met voetveren Heukelum - Galgenwaard en Rietveld Spijk

Gebied: Gorinchem (vestingdriehoek)

Dalempoort met sluis, foto Geerten (panoramio)

Ambtssluis Dalem inlaat voor Tielerwaard, Google earth

Locatie schans Hercules in Merwededijk, Google earth

Entree volkstuinen op buitenwerk van vesting, Google earth

Bastion en gracht van Slot Loevenstein

Linge door Gorinchem, foto www.kanoroutes.nl

Gebied: Gorinchem (vestingdriehoek)

VERHAAL

Het strategische belang van de Vestingdriehoek leidde vele malen tot conflictsituaties waarbij daadwerkelijk gevochten werd rond de vestingen. In 1672 was Gorinchem garnizoensstad en verdedigde de rivieraces. De Dalemse Ambtssluis speelde een rol bij de onderwaterzetting van de Tielerwaard. De sluis van Gorinchem sloot de Linge af waardoor deze rivier hoog opgezet kon worden en de Vijfheerenlanden en Tielerwaard konden onderlopen. De Franse aanval op Gorinchem mislukte dankzij de inzet van sloepen en uitleggers.

De defensie van Gorinchem en de Tielerwaard hangt samen met de complexe waterhuishouding met de Linge en de Waal. De sluizen, wielen en doorbraaksporen langs de Linge en Waal getuigen hiervan. Na de ad hoc inundatie van 1672 en de vele dijkdoorbraken zijn veel structurele en strategische verbeteringen aangebracht toen de Diefdijklinie werd gemaakt als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie (Fort Vuren, waaiersluizen).

WAARDE ERFGOED, LANDSCHAP EN NATUUR

- De vestingen Woudrichem en Gorinchem en slot Loevestein liggen op een belangrijk landschappelijk knooppunt waar de Linge, Merwede, Waal en Maas samenkomen. De besloten vestingen contrasteren met de grote maat van het rivierenlandschap.
- De vesting van Gorinchem met elementen en aanpassingen uit verschillende periodes is goed geconserveerd en heeft ook met de grote 20ste-eeuwse stadsuitbreidingen haar landschappelijke strategische positie behouden.
- De Merwededijk, met het oude lint van Dalem is een landschappelijk en historisch waardevol object met de sluizen, wielen en militaire werken.
- De uiterwaarden tussen Gorinchem en Fort Vuren vormen een kenmerkend en natuurlijk rivierlandschap met natuurwaarden.

BESCHERMD

Woudrichem / Gorinchem: Beschermd gezichten inclusief waterfronten.

Rijksmonumenten Gorinchem Dalem, Loevestein Woudrichem en Fort Vuren (NHW).

Munnikenland - Loevestein: Natura 2000 en Gelders Natuurnetwerk.

Maas en Waal: Groene ontwikkelingszone (GLD).

Dalemse dijk Merwede dijk: zeer hoge waarde rivierdijk met wielen en doorbraken.

Uiterwaarden: Natuur Netwerk Nederland (PZH).

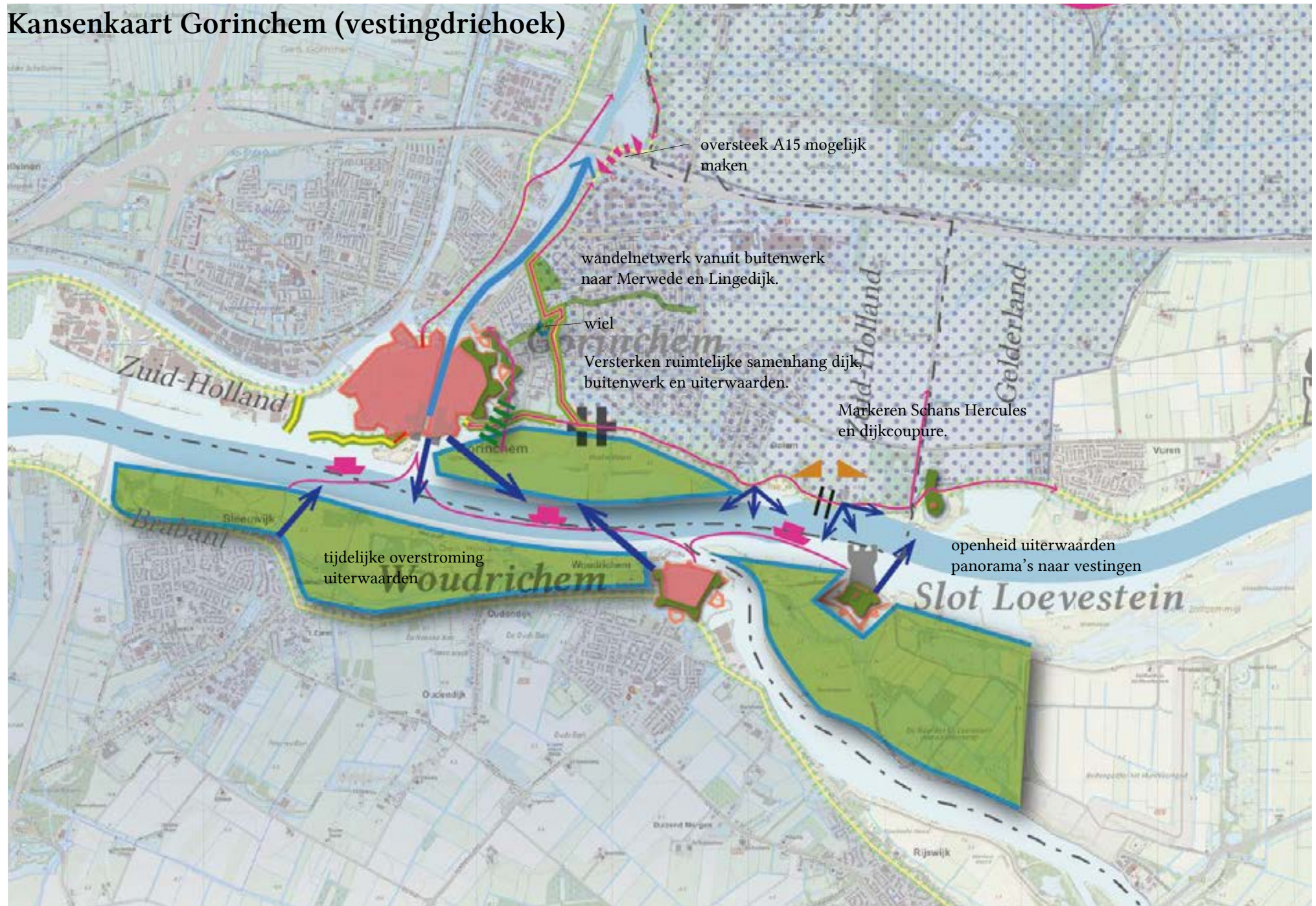

Militaire kaart van Gorinchem en omgeving, C. d' Ablincourt 1794, Nationaal Archief

PZH Cultuurhistorische Atlas erfgoed en cultuurlandschap

Kansenkaart Gorinchem (vestingdriehoek)

Kansen Gorinchem (vestingdriehoek)

KANSEN HISTORISCHE ELEMENTEN

- Herstel vestingwerken Gorinchem. (zie Vestingplan van gemeente Gorinchem)
- Coupure markeren in Dalemse dijk.
- Buitenwerk ten oosten van Gorinchem voortzetten tot aan Merwede over de Dalemsedijk. Wandelroute door buitenwerk. Openbaar toegankelijk maken volkstuinterrein (zie ook Vestingplan Gorinchem).

KANSEN HISTORISCH LANDSCHAP OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

- Aan de oostkant van de vesting aansluitend op Dalempoort de landschappelijke verbinding met landschap versterken met wandelroute en zichtlijnen.
- Versterken van de natuur- en recreatiewaarde van buitendijkse gebieden tussen Gorinchem, Woudrichem en Loevestein. (Zoals ruimte voor de rivieren ontwikkeling Munnikenland). In combinatie met dijkverzwaringsopgave.
- Open karakter van buitendijksgebied handhaven, inzetten op zichtlijnen naar de vestingsteden.

KANSEN TOERISME EN ACTIVITEITEN

- Versterken van het onderscheidende verhaal van de OHW als voorloper van de NHW en als militair succes op de diverse locaties (Slot Loevestein, Gorinchem, Woudrichem, Merwededijk) en bij de samenwerkende toerismeorganisaties van de Vestingdriehoek.
- De effectieve inzet van boten tijdens het rampjaar op de veerboten van Riveer.

KANSEN VERBINDING EN NETWERK

- Oostelijke verbinding langs Linge. Alleen langs Arkelsedijk is een fiets-wandelroute langs de Linge. Ten Oosten van Gorinchem (de belangrijke kant voor de OHW) vormen de A15 en de industrie langs de Linge een grote barrière.
- Met de versterking van de Dalemse dijk en de natuurontwikkeling in de uiterwaarden zijn er kansen om wandelroutes door de uiterwaarden aan te leggen.

MEEKOPPELKANSEN

- Benutting van dijkverzwaringsopgave op Dalemsedijk, Merwededijk en vesting Gorinchem om accessen te verbeteren (zie A5H Mirt en Waterschap Riepvierenland).
- Natuurontwikkeling uiterwaarden en plannen voor Nationaal Park Hollandse Delta Haringvliet Biesbosch.

Thematische Uitwerkingen

Strategisch waterknooppunt

De plek van schans Altelaat aan de Meije op het kruispunt van Ziendevaart en Meije is een voorbeeld van OHW punt waarvanuit het strategische landschap van de kommen, vaarten en kades kan worden beleefd.

Andere te onderzoeken plekken: Linie van de Pleit, Linie van Linschoten (in ontwikkeling), Koenerschans (in ontwikkeling), Fort Kruipin, Post aan de Woerdense Verlaat en Post aan de Joostendam.

Uitwerking bezoekersplek met OHW visualisatie en recreatieve / informatieve route:

- Visualisatie van schans in de vorm van een uitkijkplatform met uitzicht over polder verscholen tussen bomen. De plek biedt OHW informatie en dient als toegang van omliggend landschap met OHW elementen (kade en kommen).
- Trekpunt is het startpunt voor wandelronde Meijepolder en Noordeindsepolder.
- Schans is onderdeel van Rampjaar route en dichtbij TOP Zwammerdam.
- Verbinding met infopunt uitkijktoren Pietje Potlood (onzekeer).

Impressie visualisatie schans Altelaat met trekpont

Strategisch knooppunt Rievieren

De plek van het retranchement bij Ameide Sluis is een voorbeeld van een OHW punt waarvanuit het strategische landschap van de grote rivieren sluisen en dijken kan worden beleefd.

Andere te onderzoeken plekken: Vreeswijk, Fort Hinderdam, Schans aan de Lekdijk (Schoonhoven), schans Hercules (Dalem).

Voorbeelduitwerking bezoekersplek met OHW visualisatie en recreatieve / informatieve route:

- Bezoekersplek in gemaal voor Zouweboezem en Oude Hollandse Waterline (Groene Hartstichting, Zuid-Hollands landschap en historische vereniging Ameide + uitbater.
- Visualisatie van retranchement die tevens als toegang en informatievoorziening dient.
- Startpunt voor wandelrondje boezem, uiterwaarden en Ameide.
- Informatie landschap en historie OHW
- Terreininrichting voor gemaal met parkeren, terras aan water en steiger voor kano's en fluisterboten.

Impressie visualisatie retranchement Ameide Sluis met toegang tot wandelroute

Sinds 2016 heeft Stichting het Groene Hart een infopunt ingericht met historische informatie en een audionetische zuil over de Oude Hollandse Waterlinie op de plek waar de korenmolen stond. (foto website Gemeente Zederik)

Aanzichtkaart Ameide Sluis, Historische vereniging Ameide en Tienhoven

Aanvullen van vaar- en waternetwerken

Vervoer en transport over water zorgden in de 17de eeuw in de Republiek voor een grote welvaart en maakte van de Republiek een wereldmacht. Ook binnen Nederland was watertransport allesbepalend. Afwateringskanalen waren ook handelswegen en de belangrijkste stadspoorten waar tol geheven werd waren de waterpoorten. De vaarten, sluizen en rivieren zijn nu nog steeds structurerende elementen in het landschap, al is de ervaring van het water door de vele wegen en bebouwing vaak moeilijker geworden. Het zien van de waterwerken van de Oude Hollandse Waterlinie en het ervaren van de overgangen tussen stad en land kan het best vanaf het water.

VAARNETWERKEN EN ARRANGEMENTEN

- Bestaande netwerken en aanbieders zoals kanoverhuurders verbinden met de Oude Hollandse Waterlinie, bijvoorbeeld met een overkoepelende website en een gezamenlijke folder.
- Het opnemen van het verhaal van de waterlinie in vaararrangementen.
- Het uitbreiden van vaarmogelijkheden waar die er nog niet zijn zoals over de Zouwe. Bekeken moet worden waar hier de knelpunten zitten. Rond de Hollandse IJssel zijn voorzieningen voor de recreatievaart onderdeel van de rivierontwikkeling (Programma gekanaliseerde Hollandse IJssel van HDSR)

PARTNERS

Waterschappen, aanbieders van rondvaarten (Natuurmonumenten, Rederij de IJssel, kanoverhuurders)

Websites

www.kanoroutes.nl

www.sloepennetwerk.nl

www.sloepennetwerk.nl

www.kanoroutes.nl

Linge Gorinchem, foto www.kanoroutes.nl

Gouda, foto www.kanoroutes.nl

Gouda, foto www.kanoroutes.nl

Linge, foto www.kanoroutes.nl

Onverhard wandelen door de kommen

Trekpont Pietersenpad, foto W. Kusee

Tiendkade, foto Gj van Dijk

Referentie Polderpad Rotterdam

Tiendweg en IJsselkade, foto B. Dingemans www.stroomwaarts.net

De kommen van de Oude Hollandse Waterlinie vormen een uniek stelsel van diepe overstroombare polders omzoomd door kades en dijken. Op veel plaatsen is het verkavelingspatroon gelijk gebleven. De kommen betreden en daarmee middenin het waterlinielandschap komen, is echter niet makkelijk. De meeste wegen liggen op kades met bebouwing en hebben een grote afstand tot de kom. Pas achter de boerderij-erven voel je de maat en diepte van de polders.

Startend bij de strategische knopen van de OHW kan het onverhard wandelnetwerk uitgebreid worden door het diepe landschap van de Oude Hollandse Waterlinie. Zo wordt het weerbarstige landschap erfahrbaar en de waterlinie als onneembare barrière begrijpelijk. Onverhard betekent in veel seizoenen nat, een veelheid aan obstakels en een traagheid, dat is ook de essentie van het militaire succes van de linie geweest in het Rampjaar. Dit sluit aan bij de opkomende trend van slow tourism, waar aandacht, trage mobiliteit, kleine impact op het landschap en de authentieke ervaring centraal staan.

HET MAKEN VAN WANDELRONDJES

De wandelrondjes starten bij strategische elementen van de Oude Hollandse Waterlinie (schans, sluis, vesting) en gaan over onverharde kades en Tiendwegen door de weilanden heen. Om watergangen te overbruggen zijn loopbruggetjes en trekpontjes nodig.

MOGELIJKE PARTNERS:

VVV's, Routebureau Utrecht, Landschap Erfgoed Utrecht, Agrarische natuurverenigingen, Zuid Hollands Landschap, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten.

Websites:

www.stroomwaarts.net

www.wandelzoekpagina.nl/trage-tochten/lijt.php

www.klompennaden.nl

www.wandelnet.nl

www.routeyou.nl

De Uitleggers van de Waterlinie

Tijdens de Nederlands-Franse oorlog werd water gebruikt als verdediging. Minder dan één meter water op de velden maakte deze ondoordringbaar voor een voetleger maar ook voor oorlogsschepen. Behalve voor het Staatse leger dat met platte schuiten wist te manoeuvreren door ondiep water. Deze schuiten, uitleggers genaamd, werden met een kanon uitgerust. Ze konden overal komen en speelden een cruciale rol in de verdediging ge. De uitlegger kan een belangrijke rol spelen bij het inzichtelijk maken van de aard en omvang van de OHW.

MOBIELE PROGRAMMERING GEÏNSPIREERD OP DE UITLEGGER

De platte schuit bestaat nog steeds en wordt veel voor excursies gebruikt. Een replica met kanon van een uitlegger als excursieboot of als veldkeuken voor een mobiel restaurant langs de Waterlinie.

MOGELIJKE PARTNERS:

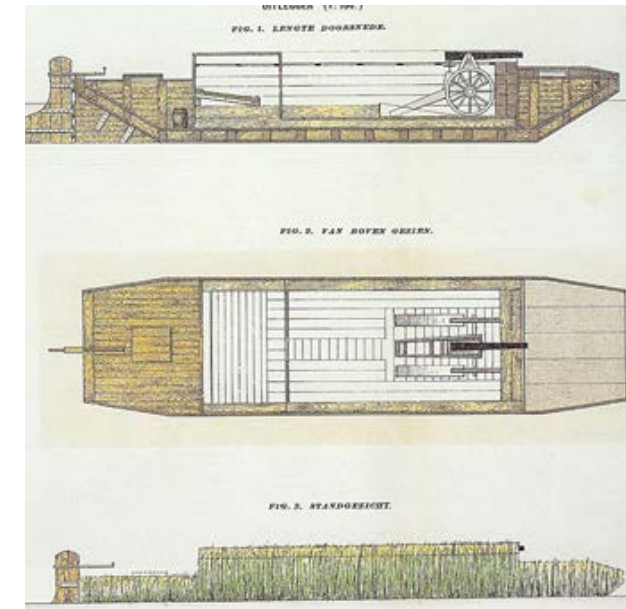
Natuurmonumenten

Veldkeuken

Rederij de IJssel

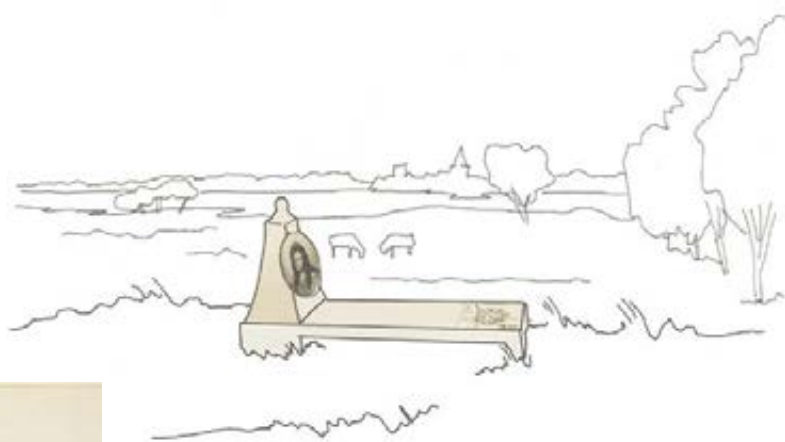
Impressie varende keuken

Uitlegger, uit J. Kromhout, Handleiding (...) bij het in staat van verdediging brengen van forten in Nederland.

Historische trekvaart op IJssel, foto Rederij de IJssel.

Ontwerp uit 1688 voor een gedenkteken met beeltenis van Willem III. (Rijksmuseum)

bank met kaart / orientatietafel

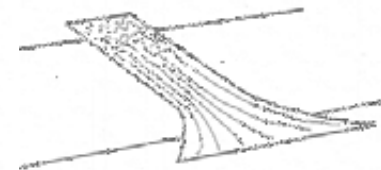
Gebbenberg monument WOII (Parklaan, Paul de Kort)

Inundatiebank Tielerswaard (foto www.hetlandchapvertelt.nl)

peilstok met waterniveau 1672

markering coupure in dijk

Gedenkpaal Watersnoodramp Halsteren van Krot en CO.

Bordjes en meubilair in polder Langeweide, foto P. Guijt

Markering van de Oude Hollandse Waterlinie verdient een eigen beeldtaal. Dit kan door meer eenheid in meubilair, markering en informatie. Het is van belang om om meer rust te krijgen in de bewegwijzering door aan te sluiten op bestaande uitingen en wildgroei aan bordjes en panelen tegen te gaan.

De OHW objecten kunnen een knipoog zijn naar de beeldtaal van de 17de eeuw. Beton is een eigentijds en duurzaam materiaal, passend in het landschap, waar dankzij straal en lasertechnieken tekst en beeld aan kan worden toegevoegd. Het meubilair hoeft niet overal hetzelfde te zijn, maar kan door materiaal en aanpak familie van elkaar worden.

Partners:

Stichting Oude Hollandse Waterlinie

Struinen en Vorsen

Stichting Liniebreed ondernemen

Stichting Groene Hart

Gemeentes

Routebureau Utrecht

Gelaagdheid van de Waterlinie - stapeling OHW, NHW en SvA

Langs de Vecht, bij Nieuwersluis en Hinderdam, bij de Vestingdriehoek en Vreeswijk ligt de Nieuwe Hollandse Waterlinie onveranderd op de plek waar ooit in 1672 de oude Waterlinie lag. Of waar zoals in Jutphaas en Vreeswijk door de Fransen versterkingen zijn aangelegd en dorpen zijn verwoest. De biografie van deze plekken bevatten 350 jaar waterliniegeschiedenis. Waardevol daaraan is de tijdsdiepte maar ook het verhaal van veranderende militaire en waterbouwkundige inzichten. Voor ieder van deze plek kan de ontwikkeling van de Hollandse Waterlinie aan de hand van de volgende karakteristieken worden verteld.

EVOLUTIE VAN MILITAIRE WERKEN

De verdediging van de Hollandse Waterlinies heeft zich ontwikkeld van aardwerken, in de haast opgetrokken om de linie te verdedigen in 1672, via uitgebreide gebastioneerde vestingen en forten tot de polygonale forten van de NHW. Deze ontwikkeling is in Nieuwersluis en de Hinderdam te volgen in historische kaartbeelden en zijn er nog sporen van de aarden werken uit de OHW aanwezig. In Nieuwersluis loopt de geschiedenis bovendien door tot in de Koude Oorlog als er in het fort een BB-commandopost (Bescherming Burgerbevolking) wordt gevestigd die nog nagenoeg intact is. In de vestingen van Groinchem, Woudrichem en Slot Loevestein loopt die ontwikkeling nog veel verder terug tot in de Middelleeuwen. Van elke periode zijn sporen van verbeteringen en reparaties te vinden. De dynamiek van de vesting is nog steeds niet over: Nu moeten wallen opgehoogd in verband met de dijkverzwaringen.

KNOOPPUNTEN IN HET STRATEGISCHE LANDSCHAP

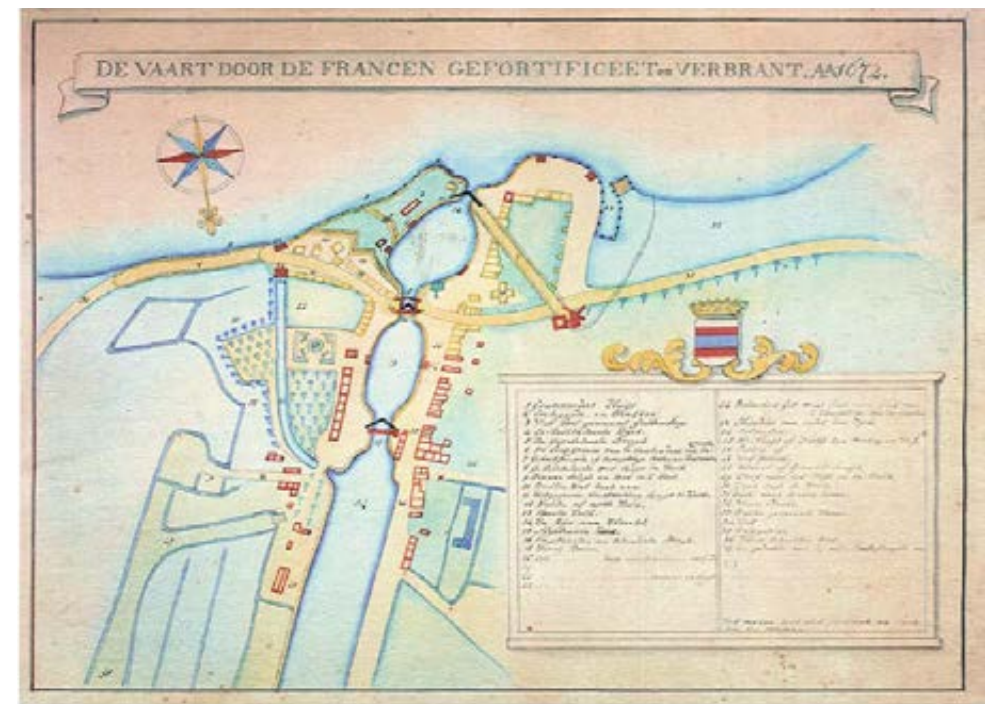
Vreeswijk, Jutphaas, Nieuwersluis, Hinderdam waren belangrijke knooppunten omdat er belangrijke sluizen en dammen lagen die het mogelijk maakten het omringende land te inunderen. Vreeswijk is met de sluis op de Lek wel 'de kraan van de Waterlinie' genoemd. In 1672 waren het de Fransen die hier de sluizen openden om Holland te verdrinken.

EVOLUTIE VAN INUNDATIE TECHNIEK

Sluizen zijn in hun techniek veranderd, (Dalem) en inundatiekanalen toegevoegd (Vreeswijk). De Diefdijk is tussen 1672 en 1815 omgeklapt: eerst was het de oostelijke begrenzing van de inundatie. Na 1800 werd het de westelijke defensielijn.

GELAAGDHEID IN KAART BRENGEN

Het maken van interactieve of anderszins gelaagde kaarten zou de opeenvolgende ontwikkelingen voor deze gelaagde plekken inzichtelijk kunnen maken.

Vreeswijk getekend door C. Kramm naar een 18de eeuwse schets: 'De Vaart door de Francen gefortificeert en verbrant anno 1672' (uit H. Hoogendoorn, Cordon van Holland)

Onderzoek ten behoeve van behoud, bescherming en ontsluiting

Kaart-ontwerp waterlinie 1731, Nationaal Archief

Geo-gerefereerde kaart van le Fèvre de Montigny (prov. Utrecht)

Al is er veel gepubliceerd over de Waterlinies en zijn partners van de erfgoedtafel al vollop bezig met beleefbaar maken en restauratie, toch is er nog veel niet voldoende bekend.

Historisch onderzoek

- In kaart brengen van historische sluizen, bruggen, inlaten voor het rampjaar en de latere fases van de OHW.
- In kaart brengen van verwoesting en wederopbouw uit 1672-1674 boerderijen, archeologische objecten, molens en kastelen.
- Onderzoek naar de rol van het achterland van de OHW in 1672.

Behoud en bescherming

Het is van belang de zorg voor de fysieke elementen van de OHW door monitoring voort te zetten. In 2016 is dit in het project 'Vestingsteden in de linie' voor de Zuid-Hollandse liniesteden gedaan. Nu dit erfgoed nader in beeld gebracht is, is het een logische vervolgstap om in kaart te brengen hoe dit erfgoed er bouwkundig voor staat. Dit projectonderdeel behelst het uitvoeren van een quick scan voor alle elementen door Monumentenwacht, op basis van de landelijke systematiek van de Erfgoedmonitor. De gegevens worden in de erfgoedmonitor gebracht, zodat ze ontsloten worden en een databank en kaart met het OHW-erfgoed gemaakt kan worden. Daarnaast is er inventarisatieproject gestart (SGH) om de planologische borging van het OHW-erfgoed, als onderdeel van het thema 'Erfgoed en Ruimte', in kaart te brengen. Het doel is dat er uniforme beleidsregels en planregels gaan gelden voor het OHW-erfgoed.

GEO-REFERENCING EN ONTSLUITING BEELDBANK

Verschillende partijen zijn bezig met het verzamelen van historisch materiaal en het koppelen van historische kaarten aan GPS locatie. De universiteiten (VU, Universiteit Utrecht) hebben een deel van hun historisch kaartenarchief op digitaal op locatie gezet, de provincie Utrecht heeft dat ook voor een deel van het OHW kaartmateriaal gedaan. Stichting het Groene Hart is met de beeldbank aan de slag.

MOGELIJKE PARTNERS:

Nationaal Archief, erfgoedhuizen, Waterschappen, Waterlinie Centrum, Onderzoeksinstituten en universiteiten, Utrecht altijd.